

Funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Trumpa palyginamoji nepilnamečių teisės ir švietimo sistemų analizė 4-se Europos šalyse

European Interaction Guidelines for
Education Professionals when working with Children in Juvenile Justice Contexts
No. 562146-EPP-1-2015-1-PT-EPPKA3-PI-FORWARD

Content on this report is licensed under a
[Creative Commons Attribution 4.0 International license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

1 SKYRIUS – Trumpas nepilnamečių nusikalstamumo sistemos Lietuvoje apibūdinimas

1.1 Lietuvos nepilnamečių nusikalstamumo sistemos raida bei dabartinė būsena

Lietuva, oficialiai - Lietuvos Respublika, yra Šiaurės Europos šalis, didžiausia iš trijų Baltijos valstybių. Ji išsidėsčiusi palei pietryčių Baltijos jūros krantą. Lietuvoje 2012 m. buvo 3 milijonų gyventojų. Sostinė Vilnius – didžiausias Lietuvos miestas.

Kalėjimų departamentas Lietuvoje buvo įsteigtas 1919 m. vasario mėn. 11 d. Tarybinės okupacijos metais Lietuvos kriminalinių bausmių vykdymo sistema buvo įjungta į bendrą Tarybų sąjungos kriminalinių bausmių vykdymo sistemą, pavaldžią Vidaus reikalų ministerijai. Kalėjimų departamentas pervadintas Pataisos darbų įstaigų valdyba, o vėliau - į Pataisos reikalų valdybą. 1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Pataisos reikalų valdyba perorganizuota į Pataisos reikalų departamentą. Vykdamas teisinės sistemos reformą, 2000 m. rugsėjo 1 d. Lietuvos kriminalinių bausmių vykdymo sistema perduota iš Vidaus reikalų ministerijos valdymo srities į Teisingumo ministerijos valdymo sritį. Pataisos reikalų departamentui grąžintas nepriklausomos Lietuvos tarpukario laikais turėtas pavadinimas ir dabar jis vadinasi Kalėjimų departamentu prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos.

Kalėjimų departamentas turi 11 jam pavaldžių įkalinimo įstaigų, kurios vykdo kardomąjį kalinimą (suėmimą) ir laisvės atėmimo bausmę, penkias regionines ir 49 teritorines pataisos inspekcijas, kurios vykdo bausmes, nesusijusias su laisvės atėmimu, ir lygtinai paleistų iš laisvės atėmimo vietų prieš terminą asmenų priežiūrą, taip pat Mokymo centrą, kuriame mokomi naujai priimti į tarnybą departamentui pavaldžiose įstaigose darbuotojai.

Amžiaus grupės: kalbant apie baudžiamąją atsakomybę, Baudžiamajame kodekse (BK) pažeidėjams pateikiamas skirtingas amžiaus cenzas. BK apibrėžiant amžių baudžiamajai atsakomybei nėra "vaiko", "jaunimo" ir "jauno asmens" teisinio apibrėžimo (terminas "nepilnametis" pasirodo tik apibrėžiant nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės specifines sąlygas). Yra du amžiaus cenzai baudžiamajai atsakomybei. Už ypač sunkius nusikaltimus asmenys atsako nuo 14 metų amžiaus. Asmuo, kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję keturiolika metų, atsako už nužudymą, sunkų sveikatos sutrikdymą, išžaginimą, seksualinį prievartavimą, vagystę, plėšimą, turto prievartavimą, turto sunaikinimą ar sugadinimą, šaunamojo ginklo, šaudmenų, sprogmenų ar sprogstamųjų medžiagų pagrobimą, narkotinių ar psichotropinių medžiagų pagrobimą, transporto priemonių ar kelių, juose esančių įrenginių sugadinimą. Už kitus nusikaltimus ir nusižengimus baudžiamoji atsakomybė numatoma nuo 16 metų amžiaus. Asmeniui, kuriam iki šio kodekse numatytos pavojingos veikos padarymo nebuvo suėję keturiolika metų, Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka gali būti taikomos auklėjamojo poveikio ar kitos priemonės.

Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorius – pataisos namai. Tai vienintelė tokia įstaiga Lietuvos Respublikoje, kur laisvės atėmimo bausmės atlieka nepilnamečiai, taip pat nepilnamečiams vykdoma kardomoji priemonė – suėmimas. Įstaigos misija: mažinti nepilnamečių nusikalstamumą humanizuojant ir modernizuojant jų gyvenamąją aplinką izoliacijos sąlygomis, efektyviau ir teisingiau vykdyti nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją ir reintegraciją į visuomenę, ugdyti nepilnamečių sampratą apie gyvenimą teisinėje visuomenėje. Įstaiga, kuri šiuo metu vadinama Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorius – pataisos namai, įsteigta 1968 m. Iš pradžių buvo planuojama, jog pastatas bus naudojamas kaip bendrabutis darbininkams, tačiau 1968 m. rugsėjo 6 d., vadovaujantis LTSR VRM įsakymu Nr. 0121, įsteigta Kauno auklėjamojo darbo kolonija, skirta vykdyti laisvės atėmimo bausmę nuteistiems vyriškos lyties nepilnamečiams.

Visa įstaigos teritorija suskirstyta į keturis, vienas nuo kito izoliuotus sektorius. Pirmasis – **pataisos namai**, čia gyvena bei mokosi nuteistieji nepilnamečiai. Antrasis – **tardymo izoliatorius**, čia kalinami nepilnamečiai, kuriems pritaikyta kardomoji priemonė – suėmimas, taip pat nuteistieji, atliekantys arešto bausmę bei laukiantys nuosprendžio įsiteisėjimo ir nuteistieji, palikti dirbti ūkio darbus. Trečiasis sektorius – tai **Socialinės integracijos į visuomenę skyrius**, kuriame nuteistieji apgyvendinami likus 3 mėnesiams iki bausmės atlikimo pabaigos, lygtinio paleidimo ar lygtinio atleidimo nuo bausmės atlikimo. Ketvirtasis sektorius – tai **gamybinės patalpos**, jose nuteistieji dirba bei įgyja profesiją. Gamybinėse patalpose veikia Kauno mechanikos mokyklos skyrius, kuriame vykdomas nuteistųjų profesinis mokymas.

Pataisos namuose nepilnamečiai nusikaltėliai yra padalyti į bendras ir lengvas grupes. Kaliniai bendroje grupėje turi teisę nusipirkti maisto ir būtiniausių priemonių; gauti vieną trumpalaikį ir vieną ilgalaikį vizitą per dviejų mėnesių periodą; gauti ir išsiųsti neribotą kiekį laiškų, taip pat gauti mažus paketus; kartą per mėnesį jie gali paskambinti telefonu. Kaliniai lengvoje grupėje turi teisę nusipirkti maisto ir būtiniausių priemonių; gauti vieną trumpalaikį ir vieną ilgalaikį vizitą kas mėnesį; gauti ir siųsti neribotą kiekį laiškų, taip pat gauti mažus paketus; skambinti telefonu.

Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorius-pataisos namai yra vienintelė įstaiga respublikoje, kurioje laikomi suimti, taip pat laisvės atėmimo bausmę atlieka nuteisti nepilnamečiai. Dėl įstaigos specifikos (lyginant su kitomis pataisos įstaigomis), jos veiklą reglamentuoja ne tik bausmių vykdymo ir kardomojo kalinimo teisės aktai, bet ir norminiai dokumentai, reglamentuojantys tik nepilnamečių teisinę (teises, laisves ir pareigas) padėtį bei įstaigos ir įstaigos darbuotojų kompetenciją dirbant su nepilnamečiais. Įstaigoje įgyvendinamos Vyriausybės patvirtintos nacionalinės programos veiksmingesnei nepilnamečių justicijos sistemai kurti. Įstaigai nustatytas vietų skaičius: pataisos namuose – 150, tardymo izoliatoriuje – 108, areštinėje – 17.

Užtikrinant teisingą ir progresyvų bausmių atlikimą bei humanizmo principais pagrįstą bausmių vykdymą, suformuluoti įstaigos paskirtis bei įsipareigojimai, atspindintys su įstaiga susijusius esamus ir numatomus visuomenės poreikius.

Baudžiamosios atsakomybės išvengę paaugliai patenka į specialią auklėjimo ir drausmės įstaigą – socializacijos centrą. Vaikų socializacijos centrai privalo užtikrinti vaikų su elgesio

problemomis ir polinkiu į nusikaltimus tinkamą išsilavinimą, teikti švietimo, socialinę ir kitokią pagalbą. Šie centrai sukurti reorganizavus specialiuosius vaikų globos namus ir įkūrus naujus vaiko socializacijos centrus. Į socializacijos centrą vaikai patenka nuo 14 metų. Jaunesnius vaikus gali priimti išskirtinėmis sąlygomis, kai jų elgesys yra pavojingas kitiems žmonėms ar jų turtui. Lietuvoje 2012 metais veikė 6 centrai, kuriuose buvo ugdoma 160 mokinių. Nacionalinė Kontrolė pateikė viešą valstybinio audito atskaitą apie vaikų socializacijos centrų Lietuvoje efektyvumą. Rezultatai nėra džiuginantys. Išvadose teigiama: “Nesukuriamos pakankamos prielaidos rezultatyviai vaikų socializacijai, nes institucijos, atsakingos už vaiko vidutinės priežiūros priemones (Švietimo ir mokslo bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, teisėsaugos institucijos, savivaldybės, vaikų socializacijos centrai, vaiko tėvai/globėjai/rūpintojai), nepakankamai bendradarbiauja jas įgyvendindamos: vaikų socializacijos centrai ir savivaldybės nedirba su vaiko tėvais, globėjais ar rūpintojais, kai vaikas yra socializacijos centre, teismai neskiria tėvams įpareigojimo lankyti kursus; nepilnamečių inspektoriai pagal vaiko gyvenamąją vietą ne visada iš anksto informuojami išleidžiant vaikus atostogų ir, pasibaigus vidutinės priežiūros priemonės vykdymo terminui, išleidžiant vaiką iš socializacijos centro; nėra resocializacijos programų, kad vaikai galėtų įtvirtinti įgytus prosocialius įgūdžius, išėję iš socializacijos centrų; nėra numatytas tarpinstitucinio bendradarbiavimo mechanizmas. Valstybinės kontrolės auditas taip pat pažymėjo, kad vaikams teikiama pagalba nėra pakankamai individualizuota: centrai nėra specializuoti pagal vaikų amžių ir emocijų-elgesio sutrikimus; vaikas nedalyvauja tada, kai rengiamas jo vidutinės priežiūros vykdymo planas, o planas ne visada tikslinamas ir aptariamasis kartu su vaiku; vaikų, atvykusių į socializacijos centrą, adaptacijai skiriama nepakankamai dėmesio; centruose trūksta švietimo pagalbos specialistų (psichologų, socialinių pedagogų, specialiųjų pedagogų), tai yra tų, kurie „arčiausiai vaiko“.

1.2 Vaikų, paauglių ir jaunų suaugusių nusikalstamumo tendencijos

Jaunimo nusikalstamumo situacija Lietuvoje nėra gera: didelis nusikaltimų procentas, jaunas pažeidėjų amžiaus, jaunimo, pasižyminčio agresyviu elgesiu aukštas procentas. Kalėjimų departamentas Lietuvoje įkurtas 1919 m. vasario mėn. 11 d. Tarybinės okupacijos metais Lietuvos kriminalinių bausmių vykdymo sistema buvo įtraukta į bendrą Tarybų Sąjungos kriminalinių bausmių vykdymo sistemą, pavaldžią Vidaus reikalų ministerijai. Kalėjimų departamentas pervadintas Pataisos darbų įstaigų valdyba, vėliau – Pataisos reikalų valdyba. 1990 m. atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, Pataisos reikalų valdyba perorganizuota į Pataisos reikalų departamentą.

Kalėjimų departamentas turi 11 jam pavaldžių įkalinimo įstaigų, kurios vykdo kardomąjį kalinimą (suėmimą) ir laisvės atėmimo bausmę, penkias regionines probacines tarnybas, kurios yra atsakingos už laisvės atėmimo bausmių alternatyvas ir lygtinai paleistų asmenų priežiūrą. Kalėjimų departamento Mokymo centras organizuoja mokymus departamento pavaldžių įstaigų naujiai priimtiems į tarnybą darbuotojams.

Nuteisti asmenys (iš viso teismo paskirtos sankcijos už nusikalstamą veiką):

- 2015 – 17, 273 asmenys;
- 2014 – 20,358 asmenys;
- 2013 – 19,530 asmenys;
- 2012 – 18,425 asmenys;
- 2011 – 15,424 asmenys.

Įkalinti asmenys:

- 2014 – 8,634 asmenys;
- 2013 – 9,509 asmenys;
- 2012 – 9,868 asmenys;
- 2011 – 9,526 asmenys.

Nuteisti paaugliai (iš viso teismo paskirtos sankcijos už nusikalstamą veiką):

- 2015 – 964 asmenys;
- 2014 – 1 103 asmenys;
- 2013 – 1059 asmenys;
- 2012 – 943 asmenys;
- 2011 – 1098 p asmenys.

Įkalinti paaugliai:

- 2015 – 85 asmenys (84 jaunuoliai);
- 2014 – 84 asmenys (81 jaunuoliai);
- 2013 – 89 asmenys (87 jaunuoliai);
- 2012 – 112 asmenys (105 jaunuoliai);
- 2011 – 130 asmenys (125 jaunuoliai).

Nepilnamečių nusikalstamumas pagal nusikalstamos veikos tipą ir metus:

Nusikalstamos veikos tipas	2010	2011	2012	2013
Kriminalinė veika	3589	3296	3127	3126
Nusikaltimai	3260	2951	2805	2813
Žiaurūs ir mirtini nusikaltimai	290	241	258	204
Žmogžudystės	19	19	9	13
Sunkus kūno sužalojimas	22	17	18	8
Išžaginimai ir pasikėsinimai	21	29	17	11
Plėšimai	396	358	281	203
Vagystės (nusikaltimai)	1549	1347	1241	1181
Buitiniai įsilaužimai	284	268	213	179
Automobilių vagystės	141	73	90	104
Viešosios tvarkos pažeidimai (nusikaltimai)	370	326	379	370
Nusikalstama veika, susijusi su narkotinių ar psichotropinių medžiagų disponavimu (nusikaltimai)	79	61	109	62
Nusižengimai	329	345	322	313
Vagystės (baudžiamieji nusižengimai)	170	168	187	171
Viešosios tvarkos pažeidimai (baudžiamieji nusižengimai)	2	3	3	302
Nusikalstama veika, susijusi su narkotinių ar psichotropinių medžiagų disponavimu (baudžiamieji nusižengimai)	38	30	51	30

Tyrimai rodo, kad nusikalstamas elgesys vystėsi kelių rizikos veiksnių pasėkoje:

- Fiziologiniai veiksniai: sveikatos problemos, sergantys tėvai, alkoholio vartojimas;
- Ekonominiai veiksniai: nedirbantys tėvai, šeimos pajamos žemiau skurdo ribos, keletas vaikų auginimas;
- Socialiniai ir kultūriniai veiksniai: prasta protinė ir kultūrinė stimuliacija, žemo išsilavinimo lygio tėvai, smurto šeimoje, teigiamų elgesio modelių, skatinančių atsakingą požiūrį į darbą, pagarbų santykį su kitais, socialinių normų laikymąsi, sąžiningumą, stoka;
- Švietimo veiksniai: konfliktiški tėvų tarpusavio santykiai, fizinės bausmės, santykiai be emocinio įsitraukimo, vaikų auklėjimo įgūdžių stoka, pasitenkinimo ir pasitikėjimo mokykla stoka.

Didžiausia nepilnamečių nusikalstamumo problema kyla iš užimtumo trūkumo, asmeninių savybių ir neigiamo draugų poveikio, socialinių ir ekonominių problemų, problemų šeimoje ir mokymo įstaigose, ugdymo trūkumo, tuo tarpu narkotikai yra antroje, o kenksmingi įpročiai (rūkymas ir piktnaudžiavimas alkoholiu) yra trečioje vietoje. Gyventojų apklausos rezultatų analizė parodė, kad atsakymai skyrėsi priklausomai nuo respondentų išsilavinimo ir geografinės padėties. Nusikaltimų problema aktualesnė žemesnio išsilavinimo lygio asmenims, gyvenantiems mažuose miesteliuose ir kaimuose. Vyresnio amžiaus respondentai, turintys vidurinį ar žemesnį išsilavinimą, kaip pagrindinę problemą dažniau įvardijo žalingų įpročių paplitimą, tuo tarpu Vilniaus miesto gyventojai ir asmenys su aukštesniu išsilavinimu – narkotikų vartojimą.

Tačiau iš kalėjimų patirties kyla nauji sunkumai. Kaliniai menkai gali kontroliuoti savo kasdienį gyvenimą. Tai reiškia, kad išėjus į laisvę jie gali būti „užversti“ pasirinkimų, ir nepasiruošę priimti teisingų sprendimų. Be to, kalėjimas atplėšia juos nuo palaikymo aplinkos, kurią jie iki tol turėjo, nutraukia palaikymą, kuris galėtų padėti jiems sėkmingai integruotis į visuomenę. Svarbu, kad kalėjime įgytas išsilavinimas ir profesinis mokymas padėtų kaliniams įgyti įgūdžius, svarbius funkcionuoti visuomenėje. Priklausomybių gydymas (apgyvendinimo vietoje ir ambulatorinis) kalėjimuose ir bendruomenėse. Pereinamasis apgyvendinimas, suteikiantis ekskaliniams struktūruotą aplinką, kol jie iš naujo įsitrauks į visuomenę. Finansinė pagalba, padedanti buvusiems pažeidėjams iš kart po pelaidimo pasirūpinti pirmo būtinumo reikmėmis kaip apgyvendinimas, apranga ir maistas.

Lietuvos Respublikos Vidaus Reikalų Ministerijos Informacijos ir ryšių departamentas pateikia duomenis apie paauglių pakartotinius nusikaltimus, nusikaltimus išgėrus ir narkotikų poveikyje.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Pakartotiniai	416	323	254	294	185	214	174	131
Išgėrus	674	698	672	632	642	497	440	408
Narkotikų poveikyje	6	14	7	18	12	19	12	5

1.3 Sankcijų sistema. Neformalių ir formalių intervencijų rūšys

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (VTAPĮ)

Nepilnamečių teisė apima ir administracinius, ir kriminalinius nusikaltimus, taip pat ir kitą antisocialų elgesį. Į jį įeina ne tik materialus kriminalinis bei administracinis teisingumas, bet ir įvairios procedūros (įskaitant baudžiamųjų, administracinių ir kitų sankcijų vykdymą), kitų socialinių ir švietėjiškų priemonių taikymas asmenims, kurie yra pasiekę baudžiamosios ar administracinės atsakomybės amžių ir deviantinio elgesio prevencija.

Pagal Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymą, minimalios priežiūros priemonė gali būti skiriama vaikui:

- 1) kuris padarė nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių turinčią veiką, tačiau jam nebuvo sukakęs Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse numatytas amžius, nuo kurio asmuo atsako pagal baudžiamuosius įstatymus;
- 2) kuris nuolat daro administracinių teisės pažeidimų požymių turinčias veikas, tačiau jam nėra sukakęs Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse numatytas amžius, nuo kurio atsiranda administracinė atsakomybė;
- 3) kuris padarė administracinį teisės pažeidimą, tačiau jam, vadovaujantis Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso nuostatomis, nebuvo paskirta administracinė nuobauda;
- 4) kurio elgesys daro žalą ir kelia pavojų aplinkiniams, o jo atstovų pagal įstatymą, vietos bendruomenės pastangų nepakanka pasiekti teigiamų elgesio pokyčių;
- 5) kuris nuolat nesimoko pagal privalomojo švietimo programas (ar nelanko mokyklos).

Vaikui minimalios priežiūros priemonės gali būti skiriamos tik tada, kai mokykla yra išnaudojusi visas švietimo pagalbos, numatytos Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme, teikimo galimybes. Pagal šį įstatymą, atsakomybė už minimalios priežiūros priemonių nustatymą priskirta mokyklos ir savivaldybės vaiko gerovės komisijoms.

Pagal Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo 8-ą straipsnį, vaiko vidutinės priežiūros priemonė gali būti skiriama vaikui:

- 1) kuris padarė nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių turinčią veiką, tačiau jam nebuvo sukakęs Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse numatytas baudžiamosios atsakomybės amžius;
- 2) kuris nuolat daro administracinius teisės pažeidimus, tačiau jam, vadovaujantis Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso nuostatomis, nebuvo paskirta administracinė nuobauda;
- 3) kuriam pritaikius minimalios priežiūros priemones nebuvo pasiekta teigiamų jo elgesio pokyčių.

Per praėjusį dešimtmetį valstybinės įstaigos skyrė daugiau dėmesio nepilnamečių nusikalstamumo problemoms. Tai liudija išaugęs programų, koncepcijų, strategijų, tyrimų ir naujų įstatymų skaičius, taip pat tam tikri matomi pokyčiai. Nepilnamečių teisingumo reforma vyko nenuosekliai. Dėl įvairių kliūčių, daugiausiai dėl ribotų finansinių išteklių, į teisingumo sistemą pakliuvusių nepilnamečių priežiūros sąlygos buvo pagerintos tik dalinai.

Pagrindinės, Lietuvoje priimtose, su nepilnamečių teisingumu susijusios programos: Nepilnamečių teisingumo programa, 2004–2008 m. nepilnamečių teisingumo programa, Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programa, Vaikų ir jaunimo socializacijos programa bei Nacionalinė nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės programa bei jos įgyvendinimo planas. Šias programas galima skirstyti pagal jose dominuojančias priemones.

Pirmąją Nepilnamečių teisingumo programa siekiama sukurti sistemą, siūlančią alternatyvas laisvės atėmimui, pvz., kurti tarpininkavimo (mediacijos) paslaugas teikiančias įstaigas, kurios padėtų išvengti paauglių stigmatizacijos. Tačiau ši rekomendacija buvo tikrai iš dalies įgyvendinta. Kai kurios priemonės, susijusios su alternatyvomis įkalinimui, yra numatytos 2005-2006 m. Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos įgyvendinimo plane (6 ir 15 punktuose numatyta parengti ir įgyvendinti eksperimentinę jaunų nusikaltėlių ir aukų mediacijos programą).

Priešingai anksčiau aptartoms programoms, Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programoje daugiausiai dėmesio skiriama priemonėms, susijusioms su antrosios teorinės grupės įžvalgomis (diferencinė asociacija ir kontrolės teorija). Vienos iš svarbiausių šios programos priemonių – vaikų dalyvavimas ugdymo procese, tolimesnis jų ugdymas, mokyklos ir šeimos bei vietos bendruomenės ryšių stiprinimas, vaikų neformalaus ugdymo ir popamokinės veiklos kūrimas bei vaikų elgesio ir drausminimo kontrolė. Šios programos įgyvendinimas numato vaikų vasaros veiklos programų finansavimui prioritetą teikti vietos bendruomenių projektams.

Panašūs prioritetai išdėstyti ir Vaikų ir paauglių socializacijos programoje. Daugelis šios programos tikslų susiję su pagrindiniais kontrolės teorijos teiginiais: pagerinti išsimokslinimą šeimoje, ugdymo įstaigose vystyti socialinį lavinimą, skatinti vaiko dalyvavimą organizuotose veiklose, sukurti saugią ir sveiką aplinką socializacijai, garantuoti socialinę, pedagoginę, psichologinę ir kitą pagalbą vaikams ir paaugliams, patiriantiems socialinę izoliaciją. Atskirai

paminėtos jaunimo mokyklos, kurių tikslas - skatinti mokymosi motyvaciją praradusius ar iš mokyklų išmestus vaikus.

Keletas antros Nepilnamečių teisingumo programos priemonių susijusios su pirmos teorijos grupės rekomendacijomis (socialinės dezorganizacijos ir gyvensenos teorijos). Viena iš jų - įvesti naujas pareigas probacijos tarnybose (t.y. pareigūnus, kurie dirbtų su paaugliais). Probacija suvokiama kaip bausmės forma, kada nėra tiesioginio laisvės atėmimo, asmuo nėra izoliuojamas nuo visuomenės, bet turi sutikti su tam tikromis sąlygomis, siekiančiomis palengvinti reabilitaciją ir socialinę integraciją. Kitą programoje paminėta priemonė – Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje – pataisos namuose įgyvendinama speciali programa. Ši programa padeda paaugliams įgyti išsilavinimą, suteikia galimybę studijuoti profesinius įgūdžius, pageidaujamus darbo rinkoje. Dar viena Nepilnamečių teisingumo programoje numatoma priemonė, skirta skatinti profesines specializacijas, paruošti ir įgyvendinti naujas profesinio rengimo programas, paruošti profesionalius mokymus, modernizuoti profesinio rengimo mokymo bazę specialiose ugdymo institucijose.

1.4. Nepilnamečių gerovės/teisingumo įstaigų, socialinių darbuotojų, apsaugos tarnybų dalyvavimas nepilnamečių baudžiamajame procese. Nepilnamečių baudžiamojo proceso aprašymas, nepilnamečių teismai, apeliacijos teisė.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija koordinuoja jaunimo politiką Lietuvoje. 2010 m. parengta nauja ilgalaikė jaunimo politikos strategija nurodo prioritėtines veiklas, atliepiančias jaunimo poreikius ir suteikiančias Lietuvos jaunimui geresnes galimybes. Nauja nacionalinė jaunimo politikos strategija (Nacionalinė jaunimo politikos plėtros programa 2011-2019) yra orientuota sukurti palankias, jaunimo poreikius atliepiančias sąlygas, ugdyti aktyvų jaunimą.

Švietimo ministerija vaidina pagrindinį vaidmenį kuriant ir renkant prevencijos programas, taip pat skirstant vyriausybinį fondus. Aukštas jaunimo nusikalstamumo lygis Lietuvoje rodo, kad jaunimo nusikalstamumui ir nusikalstamiems veiksams, turėtų būti skiriamas nacionalinis prioritetas. Lietuva skirtingose įstaigose ir lygmenyse įgyvendino įvairialypę jaunimo nusikaltimų prevencijos politiką. Jaunimo nusikalstamumo prevencijos politika apima valstybines ir nevyriausybinis įstaigas. Tačiau verta pabrėžti jos pagrindinį trūkumą – neturėdama aiškios koncepcijos, yra nekoordinuota.

Be to, Lietuvos prevencijos politika neturi aiškaus ir gerai organizuoto finansavimo mechanizmo. Švietimo ministerija vaidina pagrindinį vaidmenį kuriant ir atrenkant prevencijos programas, taip pat skirstant vyriausybinį fondus. Trūksta kitų ministerijų dalyvavimo, taip pat trūksta specialistų ekspertų, kurie įgyvendintų profilaktinius veiksmus. Kitas Lietuvos politikos trūkumas - nėra koordinuojančio mechanizmo, kuris kontroliuotų profilaktinį darbą ir "lydėtų" vaikus: t.y. fiksuotų vaikų perėjimą iš vienos programos į kitą. Svarbi problema – nenoras suprasti, koks svarbus savanoriškas tėvų ir vaikų, taip pat ir pačių vaikų tarpusavyje bendradarbiavimas. Šiuo metu dalinai koordinatorių vaidmuo tenka vietos policijos skyriams, kadangi jie registruoja vaikus ir renka pirminę informaciją apie jų asmeninę ir socialinę aplinką. Tačiau tarp kitų prevencinės veiklos dalyvių nėra jokios komunikacijos.

Vidaus reikalų ministerija. Policijos departamentas prie Vidaus reikalų Ministerijos. Lietuvos respublikos Teisingumo ministerija yra vykdomoji valdžia, kurios misija išvystyti teisinę sistemą, paremtą įstatymais, užtikrinančią žmogaus teisių ir laisvių apsaugą.

1.5 Nuosprendžio priėmimo praktika – neformalus sprendimo būdai nepilnamečių nusikalstamumo atveju (dėmesio nukreipimas (diversion), tarpininkavimas tarp aukos ir pažeidėjo ir kt.)

Nusikaltimų prevencijos sistemos problemos Lietuvoje yra plačiai analizuojamos įvairiuose tyrimuose. Pavyzdžiui, Lietuvos teisės instituto mokslininkų (2005) atliktas tyrimas parodė, kad nusikaltimų prevencijos įgyvendinimas Lietuvoje susidūrė su įvairiomis kliūtimis planuojant ir organizuojant prevencinę veiklą, taip pat kontroliuojant ir vertinant prevencijos priemonių efektyvumą (išsamesnė informacija: Nusikaltimų prevencijos programų rengimo ir administravimo metodologija. Vilnius: Teisės institutas, 2005). Problemos efektyvumo ir nusikaltimų prevencijos tikslingumą taip pat tyrė V. Justickis, R. Uscila ir kiti, 2008; S. Justickaja ir S. Nikartas, 2010. Atskirų nusikaltimų rūšių prevencijos klausimus nagrinėjo T. Rudzkis, A. Paukštė, A. Petkus, G. Zaksaitė, G. Babachinaitė.

Už socialinių tarnybų veiklos organizavimą pagrindinė atsakomybė tenka savivaldybėms. Savivaldybė rūpinasi socialinės infrastruktūros bendruomenėje išplėtojimu, skiria biudžeto lėšas socialinių tarnybų finansavimui, taip pat įvertina asmenų poreikį gauti socialinių tarnybų paslaugas ir teikia socialines paslaugas tinkamiems asmenims. Organizuojant socialinių tarnybų veiklą, savivaldybė bendradarbiauja su kitomis savivaldybėmis, nevyriausybinėmis organizacijomis, religinėmis bendruomenėmis, taip pat ir fiziniiais bei juridiniais asmenimis, teikiančiais socialines paslaugas. Atskirų įstaigų, teikiančių socialines paslaugas, atsakomybes nustato Socialinių paslaugų įstatymas, kiti įstatymai ir teisės aktai.

Nuo 2002 m. Socialinės apsaugos ir Darbo ministerija įgyvendina socialinių paslaugų teikimo reformą, kurios tikslas - sukurti įstatyminį, administracinį ir finansinį pagrindą efektyviam socialinių paslaugų planavimui, įgyvendinimui ir organizavimui, tuo būdu užtikrinant pagrindinius žmonių poreikius ir padėsinant asmenis ieškoti savipagalbos būdų.

1999 m. spalio 25 d. Vyriausybės sprendimu Nr. 1179 buvo patvirtinta Nuteistų ir grįžusių iš karamojo kalnimo vietų, pataisos darbų ir socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigų asmenų socialinės adaptacijos 2001–2004 metų programa. 2003 - 2004 metais buvo nustatytos dvi priemonės. Pagal pirmąją apskrityse turėjo būti įkurtos socialinės adaptacijos įstaigos asmenims, grįžusiems iš įkalnimo įstaigų. Atsakomybė už šios priemonės įgyvendinimą buvo priskirta apskrities administracijos vadovams, tam tikslui iš viso buvo skirta 300 000 litų. Pagal antrą priemonę turėjo būti nustatytos ekskalinių socialinės adaptacijos priemonės įskaitant paslaugas, nakvynės namus, dienos centrus ir taip toliau (be papildomo finansavimo). Atsakomybė už šios priemonės įgyvendinimą teko vietos valdžiai (savivaldybėms) ir nevyriausybinėms organizacijoms.

Kalėjimų departamento nustatytos teisės ir pareigos valstybiniu mastu galioja trijuose kalėjimuose. Nuteisti kaliniai bausmę atlieka valstybiniuose kalėjimuose. Juose yra gaminami baldai, elektros prietaisai, įvairūs metalo dirbiniai, durys ir langai. Taip pat yra siūnami

patalynė, darbo drabužiai, darbo avalynė, remontuojamos transporto priemonės. Kalinių darbo kokybė nenusileidžia įprastų įmonių kokybei, be to, dažniausiai sąnaudos yra mažesnės.

Lietuvos jaunimo politika skirta 14–29 metų amžiaus asmenims, kurie sudaro daugiau kaip 800 000 (24 procentus) šalies gyventojų. Socialinės apsaugos ir Darbo ministerijos parengta Nacionalinė jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008–2012 metų programa numatyta skatinti jaunimo verslumą, formuoti žinias ir įgūdžius verslumo srityje, skatinti jaunimą kurti savo verslą, įmones.

Nacionalinės jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo programos tikslas - sukurti nuoseklią, efektyviai veikiančią jaunimo atsakingo verslumo ugdymo sistemą.

Programa siekia sukurti palankias sąlygas kuriant naujas ir gerinant jau egzistuojančias priemones, skatinančias jaunimo verslumą. Tai apima jaunimo verslo centrų kūrimą, naujų verslo vystymo metodologijų kūrimą, pedagoginio išsilavinimo verslo srityje sistemos tobulinimą, neformalaus išsilavinimo palaikymą, jaunuolius nutarusius perimti ar vystyti savo verslą, aprūpinti paslaugomis per viešųjų institucijų tinklą, taip pat teikti internetu konsultacijas, susijusias su verslo kūrimu.

“Jaunimo verslumas turi būti skatinamas nuosekliai, kadangi jaunas asmuo savo veiklą vysto tikslingai: pradedant išsilavinimu, profesiniu orientavimu, baigiant konsultavimu. Jaunam žmogui pradedant kurti ir plėtoti savo verslą labia svarbi tinkama pagalba”, - teigia buvusi Socialinės apsaugos ir Darbo ministrė Vilija Blinkevičiūtė.

Laukiama, kad programa prisidės prie socialinės politikos pagerinimo. Turėtų sumažėti nedarbo lygis, jaunimas įgis daugiau patirties ir turės didesnes galimybes integruotis į darbo rinką, padidės iniciatyvus jaunimo skaičius.

Atsižvelgiant į Lietuvoje egzistuojančias nusikaltimų prevencijos problemas ir užtikrinant nusikalstamumo prevencijos efektyvumą, kaip alternatyva esančiai nusikalstamumo prevencijos sistemai pradedama laikyti ir bendruomenės nusikaltimų prevencija. Mūsų šaly vyksta vis daugiau kaimynystės saugumo iniciatyvų. Bendruomenė pagrįstų prevencijos apraiškų galima rasti įvairiuose kituose vietiniuose nusikaltimų prevencijos projektuose. Apie juos daugiausia sužinoma iš žiniasklaidos pranešimų.

Vis dėlto, Lietuvoje mažai dėmesio kreipiama į bendruomenės dalyvavimą nusikaltimų prevencijoje. Nors kiekybinių piliečių dalyvavimo prevencinėje veikloje tyrimų nėra daug, jie leidžia daryti prielaidą, kad apie pusė Lietuvos gyventojų yra linkę aktyviai reaguoti į nusikalstamų veikų ar kitų teisės pažeidimų situacijas, o dauguma gyventojų yra linkę palankiai vertinti savo galimybės padėti policijai užtikrinant viešąją tvarką (Nikartas S., 2012).

Pastebėta tendencija, jog piliečių individualiam aktyvumui užtikrinant visuomenės saugumą, svarbūs bendri pilietinio aktyvumo socialiniai demografiniai veiksniai: amžius, išsilavinimas, pajamos, socialinė padėtis, gyvenamoji vieta – kuo asmuo socialiai ir ekonomiškai silpnesnis, tuo jis pasyviau įsitraukia į prevencinę veiklą.

Nusikalstamumo prevencija – specifinė pilietinės veiklos sritis, įsitraukimą į ją riboja taip pat kai kurie psichologiniai veiksniai, pavyzdžiui, didesnės veiklos grėsmės suvokimas, šios veiklos nepatrauklumas, požiūris, jog tai ne savanoriškos veiklos sritis, o valstybės institucijų prerogatyva.

S. Nikarto (2012) darbe nustatyta, kad kolektyvinio dalyvavimo lygis yra kur kas mažesnis nei individualaus. Tokią tendenciją visų pirma lemia tai, kad kolektyvinio dalyvavimo formos paprastai yra labiau formalios ir tikslinės, – tokiom veiklom reikalinga žmonių iniciatyva, jų organizavimas, bendruomenės telkimas. Tai reikalauja daug didesnio asmens resursų panaudojimo nei individualiems spontaniškiems neformalios socialinės kontrolės veiksams.

Kolektyvinis dalyvavimas yra priklausomas ir nuo visuomenėje esamos prevencinės veiklos infrastruktūros, t. y. galimybių įvairiomis formomis įsitraukti į organizuotą kolektyvinę veiklą. Lietuvoje egzistuoja daugiausia policijos inicijuojamos ir organizuojamos pilietinio dalyvavimo nusikalstamumo prevencijoje formos, kurių pagrindinės – policijos rėmėjai ir saugių kaimynsčių bendruomenės. Kita organizuoto bendruomenių dalyvavimo nusikalstamumo prevencijoje forma – savisaugos grupės, daugiausia inicijuojamos bendruomenių iniciatyva.

Policijos rėmėjai – labiau individuali piliečių dalyvavimo forma. Tai policijos talkininkai, įgyvendinant kai kurias jos funkcijas, ypač susijusias su viešosios tvarkos užtikrinimu. Šiai piliečių dalyvavimo nusikalstamumo prevencijoje formai būdingas detalus ir griežtas teisinis reglamentavimas. Tai veikla daugiau kylanti iš policijos struktūros ir jos poreikių nei iš pačios visuomenės – policijos rėmėjų įstatymas vertintinas kaip savanorių įtraukimo į policijos veiklą instrumentas.

Gyventojų dalyvavimas nusikaltimų prevencijoje susijęs su pilietiniu aktyvumu.

Tyrimai rodo, kad Lietuvoje 2007 – 2010 metais vidutiniškai apie 60 procentų respondentų dalyvavo bent jau viename pilietiniame veiksmo. Nėra daug tyrimų, analizuojančių, kiek gyventojai aktyviai kišasi kriminalinių situacijų atveju. Keletas tyrimų įtraukė klausimus, kurie atskleidžia gyventojų atsaką į įstatymų pažeidimus ir potencialius nusikaltimus.

Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras atliko tyrimą "Viktimizacijos patirtis Lietuvoje 2007 metais." Tyrimo dalyvių buvo klausama, ar jie imtųsi veiksmų, kad sutrukdytų nusikaltimui, kuris nėra tiesiogiai susijęs su jais pačiais ar jų šeimos nariais. Ketvirtadalis respondentų atsakė, kad visada imasi tokių veiksmų. Beveik 40 procentų atsakė – dažniausiai. 8.9 procento pažymėjo, kad paprastai nesiima veiksmų ir tikrai 3.8 procentai respondentų atsakė tokiais atvejais nesiimantys jokių veiksmų. Apibendrinus, 24.6 procentai dalyvių išreiškė neutralią poziciją, t.y. atsakė nežinantys, ar imtųsi aktyvių veiksmų. Net 62.8 procentai respondentų save pateikė kaip aktyviu viešo saugumo laidavimo dalyvius.

Lietuvoje veikia vaiko dienos centrai, psichologinės pagalbos centrai jaunimui, rizikos grupės vaikų ir paauglių dienos centrai. Veikia vaikų ir jaunimo linijos, kur psichologinė pagalba teikiama telefonu, elektroniniu paštu ir paštu. Yra jaunimo centrų ir ir atviri jaunimo centrai/erdvės (Atvira erdvė yra pritaikyta vykdyti darbą su jaunimu, ji gali būti įstaigoje (kultūrinėje, mokymo, sporto ar socialinėje), bet tai nekeičia įstaigos statuso, pritaikyta atviram darbui su jaunimu, taikant laisvas priemones ar metodinį pagrindą). Kiekviena savivaldybė turi jaunimo reikalo koordinatorių, kuris padeda suformuoti ir įgyvendinti jaunimo politiką savivaldybėje.

1.7. Išankstinė globa ir iki teisminis sulaikymas

Lietuvoje nepilnamečių teisei nėra atskiro įstatymo ar įstatymo kodo. Nepilnamečių teisės reforma prasidėjo 1999 m. Jungtinių tautų vystymo programos (UNDP) iniciatyva, kai buvo

pasirašyta sutartis su Lietuvos Respublikos Vyriausybe. Šios sutarties pagrindu Lietuvoje pradėta vykdyti Nepilnamečių justicijos programa 1999-2002. Šis dokumentas inicijavo parengti nepilnamečių teisės sąvokas, kurios buvo realizuotos priėmus Nacionalinę Nepilnamečių justicijos programą 2004-2008 m., 2004 m. gegužės 19 d. pritarus Lietuvos Vyriausybei. 1 Vėliau buvo priimta nauja Nepilnamečių Justicijos Programa 2009-2013 m. 2. Programos tikslas - tęsti nepilnamečių teisinės sistemos vystymą: sudaryti sąlygas kryptingam, ilgalaikiam ir kompleksiniam nepilnamečių justicijos tobulinimui, numatyti ir realizuoti atitinkamas priemones, labiau orientuotis į specifinius teisę pažeidusių nepilnamečių, su jais dirbančių institucijų, darbuotojų ir visos visuomenės poreikius, kad pagerinti socialinių paslaugų ir resocializacijos kokybę. Šiame dokumente *nepilnamečių justicija* yra apibrėžta kaip "nepilnamečių baudžiamoji ir administracinė justicija". *Nepilnamečių baudžiamoji justicija* apibūdinama taip: "materialinės ir procesinės teisės normų, reglamentuojančių nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės atsiradimą ir realizavimą, priemonių ir jas įgyvendinančių institucijų sistema". *Nepilnamečių administracinė justicija* apibrėžiama kaip "administracinės teisės normų, reglamentuojančių nepilnamečių administracinės atsakomybės atsiradimą ir realizavimą, priemonių ir jas įgyvendinančių institucijų Sistema". Tačiau pačioje Nepilnamečių justicijos programoje nepilnamečių justicija suprantama platesne prasme: apima ir vyresnių nei 18 metų prasižengusių asmenų justiciją, taip pat ir tokias priemones kaip minimali ir vidutinė vaiko priežiūra.

Lietuvoje nėra specialių valdžios organų, dirbančių išskirtinai su nepilnamečiais pažeidėjais. Visos bylos, susijusios su nepilnamečių baudžiamąja justicija, nagrinėjamos bendruosiuose teismuose. Ikiteisminės procedūros taip pat yra bendrojo pobūdžio (policija, prokuroras ir t.t.). Tačiau baudžiamoji procedūra reikalauja, kad dalyvautų tam tikri specialistai, ypač vaiko teisių apsaugos pareigūnai ar psichologai. Pagal civilinio kodekso 188 ir 272 straipsnius, teismo ar teismo dalyvių prašymu, į kaltinamų jaunesnių nei 18 metų vaikų apklausas gali būti kviečiamas vaiko teisių apsaugos pareigūnas ar psichologas, kad apklausa būtų atliekama atsižvelgiant į vaiko socialinę ir psichologinę brandą. Šiuo metu Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro rekomendacijos numato, kad specializuoti prokurorai dirba apklausose su nepilnamečiais liudininkais ir aukomis, tačiau to nenumato nepilnamečių pažeidėjų atveju. Nėra specifinių valdžios organų ir pareigūnų, kurie dalyvautų baudžiamosiose nepilnamečių procedūrose: visi nepilnamečiai pagal bendrą baudžiamosios atsakomybės tvarką patenka į tas pačias ikiteismines įstaigas ir teismus. Tačiau nepilnamečių justicijos sistema už administracinės ir baudžiamosios atsakomybės ribų apima specifines švietimo įstaigas, pavyzdžiui, vaikai socializacijos centrus, vaikų dienos centrus, kurie teikia minimalios vaiko priežiūros paslaugas.

Galimybė nepilnamečiams, atsakingiems už nusikalstamą veiką, išvengti teismo – tik tada, kai pritaikoma išimtis. Tokia galimybė yra pasiekama tikrai nepilnamečiui, kuris pirmą kartą atlieka nusižengimą ar aplaidų nusikaltimą, ar smulkų ar mažiau rimtą iš anksto apgalvotą nusikaltimą.

Už nusikaltimus skiriamos šios bausmės:

- 1) viešieji darbai;
- 2) bauda;
- 3) laisvės apribojimas;
- 4) areštas;
- 5) terminuotas laisvės atėmimas.

Nepilnametis, pirmą kartą padaręs baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų/nesunkų/apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu jis:

- 1) nukentėjusio asmens atsiprašė ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino arba pašalino padarytą turtinę žalą arba;
- 2) yra pripažintas ribotai pakaltinamu, arba
- 3) pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką arba yra kitų pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų.

Nepilnamečiui, padariusiam baudžiamąjį nusižengimą, skiriamos, o nusikaltimą padariusiam ir nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės atleistam nepilnamečiui gali būti skiriamos auklėjamojo poveikio priemonės. Baudžiamojo kodekso 82 straipsnyje įvardijamos tokios priemonės:

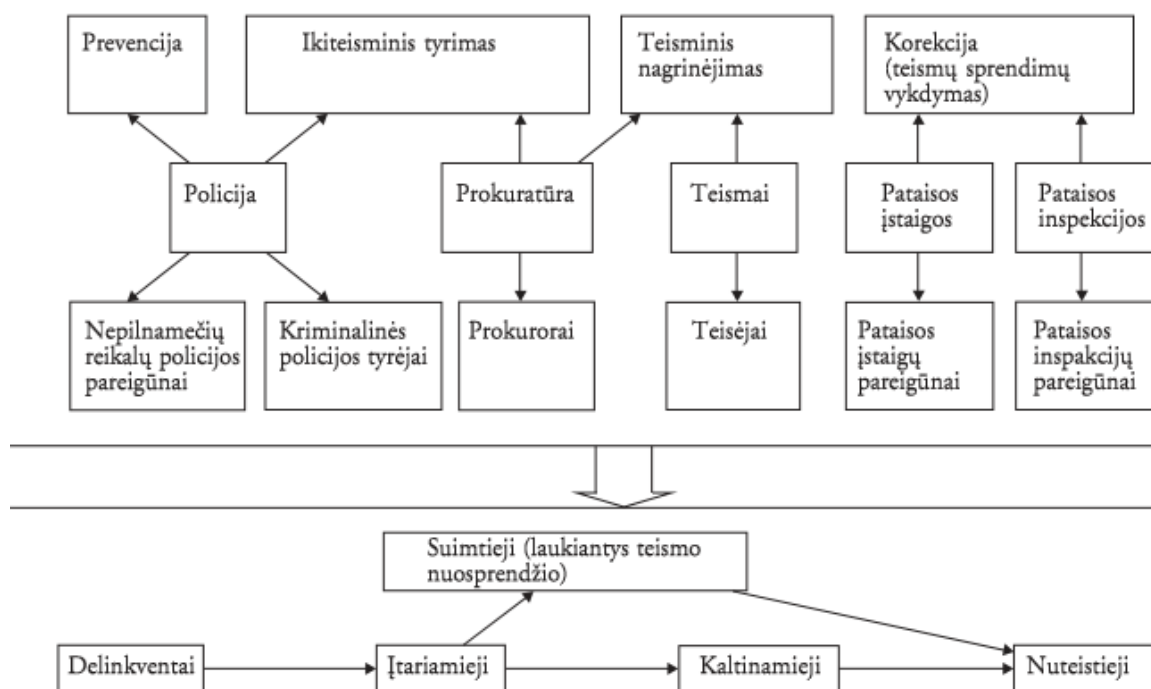
- 1) įspėjimas;
- 2) turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas;
- 3) nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai;
- 4) atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti;
- 5) elgesio apribojimas;
- 6) atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą.

Teismas nepilnamečiui gali paskirti ne daugiau kaip tris tarpusavyje suderintas auklėjamojo poveikio priemones. Jeigu padaryti du ar daugiau baudžiamųjų nusižengimų, teismas nepilnamečiui gali skirti bausmę. Skirdamas bausmę, teismas privalo motyvuoti savo sprendimą.

Nepilnamečių kriminalinės justicijos sistemą supaprastintai galima pavaizduoti schema (žr. 1.2 schemą), pabrėžiant svarbiausias kriminalinės justicijos pakopas, aprašant pagrindines jos institucijas bei dažniausiai su nepilnamečiais delinkventais dirbančius pareigūnus. 1.2 schemos viršutinėje dalyje pavaizduotos pagrindinės kriminalinės justicijos institucijos bei jų vieta kriminalinės justicijos sistemoje, apatinėje dalyje parodyta nepilnamečių, patekusių į šią sistemą, teisinio statuso kaita. Pažymėtina, kad šioje schemoje pavaizduota nepilnamečių justicijos sistema siaurąja prasme suprantama kaip teisingumo nepilnamečiams vykdymas ir neapima specialiųjų auklėjimo ir globos namų, vaiko teisių apsaugos tarnybų, kitų valstybės ir visuomeninių institucijų, siejamų su nepilnamečių justicija plačiąja prasme. Kai kurios iš paminėtų įstaigų yra aptartos smulkiau kituose skyriuose žemiau.

Nepilnamečių kriminalinės justicijos sistemos analizė pradedama nuo policijos, t.y. institucijos, su kuria pirmiausia susiduria nepilnamečiai delinkventai. Aptartinas policijos vaidmuo, kuris sietinas su nepilnamečių teisės pažeidimų prevencija, kurią atlieka specializuoti nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai, bei ikiteisminiu tyrimu, kurį atlieka kriminalinės policijos tyrėjai. Nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai yra praktiškai vieninteliai specializuoti policijos pareigūnai, dirbantys vaikų teisės pažeidimų prevencijos srityje. Šių pareigūnų veiklą reglamentuoja Viešosios policijos specialisto (nepilnamečių reikalų policijos pareigūno) tarnybinės veiklos instrukcija. Reikia pažymėti, kad minėtoje instrukcijoje nurodoma, jog pageidautina, kad pareigūnai turėtų teisinį ar pedagoginį išsilavinimą. Šiuo metu policijoje dirba apie 260 nepilnamečių reikalų policijos pareigūnų.

1.2 schema. Nepilnamečių kriminalinės justicijos sistema

Kriminalinėje policijoje nėra specializuotų padalinių ar pareigūnų, tiriančių tik nepilnamečių nusikaltimus ir kitus teisės pažeidimus, nors tai ir buvo numatyta Nepilnamečių kriminalinės justicijos reformos koncepcijoje ir Nepilnamečių justicijos programoje.

Prokurorai dalyvauja keliuose kriminalinės justicijos pakopose: ir atliekant ikiteisminį tyrimą, ir teisminį nagrinėjimą. Jie organizuoja ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauja, atlieka ikiteisminį tyrimą ar atskirus ikiteisminio tyrimo veiksmus, kontroliuoja ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiklą baudžiamojo proceso metu, palaiko valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose; kontroliuoja nuosprendžių pateikimą vykdyti ir jų vykdymą bei vykdo kitas įstatymų nustatytas funkcijas. Šiuo metu prokuratūrose nėra specializuotų padalinių, tačiau yra 87 prokurorai, kurie specializuojasi nepilnamečių bylose. Pažymėtina, kad skirtingai nei daugelyje Vakarų Europos šalių, Lietuvoje nėra specializuotų nepilnamečių teismų, nors jų įsteigimas buvo numatytas minėtoje koncepcijoje ir Nepilnamečių justicijos programoje. Šiuo metu apylinkių ir apygardų teismuose paskirta 70 teisėjų darbu su nepilnamečių bylomis.

Plačiau aptartinos pataisos institucijos. Lietuvoje yra vienintelė specializuota įstaiga, kurioje laikomi suimti bei laisvės atėmimo bausmę atliekantys nuteisti nepilnamečiai, – Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorius – pataisos namai. Šiuose pataisos namuose laisvės

atėmimo bausmę atlieka nuteisti vaikinai. Sulaukę 18 metų, nuteistieji gali būti perkelti į suaugusiųjų pataisos namus, tačiau gerai besielgiantieji, jiems patiems prašant gali būti palikti toliau atlikti laisvės atėmimo bausmes iki 21 metų amžiaus. Merginos laisvės atėmimo bausmę atlieka vienintelėje moterims skirtoje pataisos įstaigoje – Panevėžio bendrojo režimo pataisos namuose. 1998 metais Kaune pradėjo veikti nepilnamečių tardymo izoliatorius, kuriame laikomi abiejų lyčių suimtieji. Iki tol nepilnamečiai, kuriems buvo taikoma kardomoji priemonė – suėmimas, buvo laikomi Vilniaus ir Šiaulių tardymo izoliatoriuose. Pažymėtina, kad nepilnamečiai šiose įstaigose kartais buvo laikomi kartu su suaugusiais, o tardymo izoliatoriai buvo nuolatos perpildyti. Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje – pataisos namuose šiuo metu dirba 150 pareigūnų, dauguma jų – apsaugos ir priežiūros skyriuje.

Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija yra vykdomosios valdžios institucija, kurios misija - kurti teisinę sistemą, paremtą įstatymais ir užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių apsaugą.

Teismas. Nėra specialios institucijos, atsakingos už darbą su nepilnamečiais pažeidėjais. Visos su nepilnamečių baudžiamąja justicija susijusios bylos atsiduria bendruose teismuose. Ikiteisminį tyrimą taip pat atlieka bendros institucijos (policija, prokuroras ir t.t.). Tačiau baudžiamosiose procedūrose dalyvauja ir specialistai, ypač vaiko teisių apsaugos pareigūnai ar psichologas. Pagal Baudžiamojo kodekso 188 ir 272 straipsnius, teismo dalyvio ar teismo prašymu, į jaunesnių nei 18 m. kalinamų vaikų apklausas gali būti kviečiamas vaiko teisių apsaugos pareigūnas ar psichologas.

Kalbant apie **prokurorų** specializaciją, šiuo metu Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro rekomendacijos dėl specializacijos taikomos tik tiems prokurorams, kurie apklausia nepilnamečius liudytojus ir aukas, o ne smulkius nusikaltėlius.

Nėra specifinių įstaigų ir pareigybių, numatytų atlikti nepilnamečių administracinės justicijos procedūras: visi nepilnamečiai pagal bendrą administracinę tvarką dalyvauja pačiose ikiteisminėse institucijose ir teismuose kaip ir suaugusieji. Tačiau nepilnamečių justicijos sistema, neįeinanti į administracinę ir baudžiamąją atsakomybę, apima ir kitas specialias mokymo įstaigas, tokias kaip vaikų socializacijos centrai, kurie yra valstybinės vidurinės mokyklos, teikiančios vidutines vaiko priežiūros paslaugas, taip pat vaikų dienos centrai, kurie yra viešieji subjektai, teikiantys minimalios vaiko globos paslaugas. Kalbant apie vaikus, kuriems pagal amžių dar netaikoma baudžiamoji ir administracinė atsakomybė, kokias minimalios ir vidutinės priežiūros priemonės taikyti nusprendžia vietos savivaldybės administracijos direktorius.

Vaiko gerovės komisija (VGK). Vaiko gerovės komisijos (kuri veikia kiekvienoje mokykloje) tikslas - organizuoti ir koordinuoti prevencinį darbą ir pagalbą švietimui, sukurti saugią ir palankią aplinką, skirtą vaiko vystymuisi, bei atlikti kitas funkcijas, susijusias su vaiko gerove. Tuo pačiu metu yra ir savivaldybės vaiko gerovės komisija, atsakinga už analogiško darbo koordinavimą savivaldybėje. Daugiau apie institucijas, dalyvaujančias nepilnamečių justicijoje, žr. 1 lentelėje.

1 lentelė. Įstaigos, dalyvaujančios nepilnamečių justicijoje

Kreipimosi institucijos	Teismas, policija, kitos institucijos; Savivaldybės administracija ir Vaiko gerovės komisija.
Vykdančios institucijos	Policija; Korekciniai centrai, probacijos tarnybos, socializacijos centrai, antstoliai, kitos organizacijos; Mokyklos, vaikų ir jaunimo dienos centrai, socializacijos centrai, kitos organizacijos.
Kontroliuojančios institucijos	Policija, savivaldybė (Savivaldybės administracija ir Vaiko gerovės komisija), kitos institucijos.
Kitos įsitraukę ministerijos	Vidaus reikalų ministerija; Švietimo ir mokslo ministerija.
Koordinuojanti ministerija	Teisingumo ministerija.

Lietuvoje veikia vaikų dienos centrai, jaunimo psichologinės paramos centrai, dienos centrai rizikos grupės vaikams ir jaunimui. Vaikų ir jaunimo pagalbos linijos teikia psichologinę pagalbą vaikams ir jaunimui telefonu, el. paštu ir paštu. Jaunimui yra įsteigti jaunimo centrai ir atviri jaunimo centrai / erdvės (atvira jaunimo erdvė – patalpa, skirta ir pritaikyta atviram darbui su jaunimu, galinti būti įstaigoje (kultūros, švietimo, sporto ar socialinėje), nekeičiant įstaigos juridinio statuso, ir pritaikoma atviram darbui su jaunimu, panaudojant jau esamą priemonių ir metodinę bazę). Kiekviena savivaldybė turi jaunimo reikalų koordinatorių, kuris padeda formuoti ir įgyvendinti jaunimo politiką savivaldybėje.

1.8. Nepilnamečių pataisos namai ir kalėjimai - teisiniai aspektai ir nepilnamečių, kuriems atimta laisvė, mastas (amžiaus grupės jaunimo pataisos namuose/kalėjimuose, perkėlimas į suaugusiųjų kalėjimus ir t.t.)

Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorius – pataisos namai. Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorius-pataisos namai yra vienintelė įstaiga respublikoje, kurioje laikomi suimti, taip pat laisvės atėmimo bausmę atlieka nuteisti nepilnamečiai. **Įstaigos misija** - mažinti nepilnamečių nusikalstamumą humanizuojant ir modernizuojant nepilnamečių gyvenamąją aplinką izoliacijos sąlygomis, efektyviau ir teisingiau vykdyti nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją ir reintegraciją į visuomenę, ugdyti nepilnamečių sampratą apie gyvenimą teisinėje visuomenėje.

Įstaigos veiklos tikslai:

- Vykdyti korekcinį elgesio, santykių, vertybių atstatymą suteikiant galimybę nepilnamečiams efektyviau resocializuotis bei adaptuotis visuomenėje atlikus bausmę;
- Vykdyti narkomanijos prevenciją įstaigoje, organizuojant nuteistųjų ir suimtųjų švietimą narkomanijos žalos žmogui klausimais ir formuojant jiems priešišką požiūrį į narkotikus; vykdyti priemones, užkardančias narkotikų patekimą į įstaigą;
- Užtikrinti įstatymų ir kitų teisės aktų nustatytas laikymo sąlygas suimtiesiems ir nuteistiesiems nepilnamečiams;
- Užtikrinti sveikatos priežiūrą įstaigoje laikomiems nepilnamečiams;
- Vykdyti bendrąjį lavinimą ir profesinį mokymą;
- Įstatymų nustatyta tvarka rengti nepilnamečius nuteistuosius integracijai į visuomenę jiems atlikus bausmę.

Įstaiga, kuri šiuo metu vadinama Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorius – pataisos namai, įsteigta 1968 m. Iš pradžių buvo planuojama, jog pastatas bus naudojamas kaip bendrabutis darbininkams, tačiau 1968 m. rugsėjo 6 d., vadovaujantis LTSR VRM įsakymu Nr. 0121, įsteigta Kauno auklėjamojo darbo kolonija, skirta vykdyti laisvės atėmimo bausmę nuteistiems vyriškos lyties nepilnamečiams. Kriminalinės justicijos politika per 40 metų keitėsi – nuo baudžiamosios iki auklėjamosios justicijos. Todėl ir įstaigos pavadinimas nuo įsteigimo pradžios ne kartą keitėsi.

Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorius-pataisos namai yra vienintelė įstaiga respublikoje, kurioje laikomi suimti, taip pat laisvės atėmimo bausmę atlieka nuteisti nepilnamečiai.

Dėl įstaigos specifikos (lyginant su kitomis pataisos įstaigomis), jos veiklą reglamentuoja ne tik bausmių vykdymo ir kardomojo kalinimo teisės aktai, bet ir norminiai dokumentai, reglamentuojantys tik nepilnamečių teisinę (teises, laisves ir pareigas) padėtį bei įstaigos ir įstaigos darbuotojų kompetenciją dirbant su nepilnamečiais. Įstaigoje įgyvendinamos Vyriausybės patvirtintos nacionalinės programos veiksmingesnei nepilnamečių justicijos sistemai kurti.

Visa įstaigos teritorija suskirstyta į keturis, vienas nuo kito izoliuotus sektorius. Pirmasis – **pataisos namai**, čia gyvena bei mokosi nuteistieji nepilnamečiai. Antrasis – **tardymo izoliatorius**, čia kalinami nepilnamečiai, kuriems pritaikyta kardomoji priemonė – suėmimas, taip pat nuteistieji, atliekantys arešto bausmę bei laukiantys nuosprendžio įsiteisėjimo ir nuteistieji, palikti dirbti ūkio darbus. Trečiasis sektorius – tai **Socialinės integracijos į**

visuomenę skyrius, kuriame nuteistieji apgyvendinami likus 3 mėnesiams iki bausmės atlikimo pabaigos, lygtinio paleidimo ar lygtinio atleidimo nuo bausmės atlikimo. Ketvirtasis sektorius – tai **gamybinės patalpos**, jose nuteistieji dirba bei įgyja profesiją. Gamybinėse patalpose veikia Kauno mechanikos mokyklos skyrius, kuriame vykdomas nuteistųjų profesinis mokymas.

Įstaigai nustatytas vietų skaičius: pataisos namuose – 150, tardymo izoliatoriuje – 108, areštinėje – 17. Užtikrinant teisingą ir progresyvų bausmių atlikimą bei humanizmo principais pagrįstą bausmių vykdymą, suformuluoti įstaigos paskirtis bei įsipareigojimai, atspindintys su įstaiga susijusius esamus ir numatomus visuomenės poreikius.

1.9 Jaunimo sulaikymo namai/kaleimai: gydymo bei profesinio ugdymo programų kūrimas bei įdiegimas į praktiką

Pagal Lietuvos Konstituciją, švietimas yra privalomas visiems asmenims iki 16 metų amžiaus. Ši konstitucinė nuostata atsisipindi baudžiamosios teisės vykdymą reglamentuojančiuose teisės aktuose. Todėl jaunesni nei 16 metų kaliniai privalo lankyti vidurinę mokyklą, o vyresnio amžiaus kaliniams siūloma tolesnio ugdymo galimybė. Siekiant stiprinti nuteistųjų siekį mokytis, jiems suteikiama įvairių paskatinimų ir privilegijų. Šiuo metu Lietuvoje 7-se uždaro tipo laisvės atėmimo įstaigose (iš esamų 11) teikiamas vidurinis išsilavinimas. 2008 mokslo metų pabaigoje mokinių, kurie lankė mokyklą, buvo 12,5 %. Atsižvelgiant į tai, kad daugiau nei pusė nuteistųjų yra nebaigę vidurinės mokyklos, taip pat 15 % nuteistųjų yra lankę tik pradinę mokyklą ir 1 % kalinių apskritai neturėjo išsilavinimo, kalinių lankančių mokyklą skaičius yra nežymus. Tai lemia du veiksniai: mokyklų trūkumas įkalinimo įstaigose ir kalinių nenoras studijuoti. 2010 m. pavasarį 23 kaliniai baigė aukštąjį mokslą ir įgijo baigimo pažymėjimus, o 36 kaliniai baigė vidurinę mokyklą ir įgijo atitinkamus pažymėjimus. Verta paminėti, kad kalinių mokyklos baigimo dokumentai nesiskiria nuo įprastų vidurinių mokyklų. Taigi kaliniai, kurie nusprendžia tęsti mokymąsi po paleidimo, nesulaukia jokių apribojimų ar nepatogumų.

Šiuo metu 11 kalinimo įstaigų teikia profesinį mokymą profesinių mokyklų filialuose, veikiančiuose pataisos namuose. 2008 mokslo metais šias mokymosi įstaigas lankė apie 800 nuteistųjų, kurie sudaro 10,3 % visų kalinių. Kaliniai gali rinktis iš 13-os profesijų, kurios atrinktos atsižvelgiant į darbo rinkos poreikius, profesinių mokyklų, pataisos namuose įsteigusių savo filialus, mokymo programas ir atitinkamo mokymo sąlygas. Per pastaruosius trejus metus pataisos namai teikia profesinį išsilavinimą, labiausiai tenkinantį Lietuvos darbo rinkos poreikius, t.y. rengia kvalifikuotus siuvėjus, virėjus, dailides, garažų mechanikus, suvirintojus, kirpėjus. Kalinys iš pateikiamo sąrašo gali pats pasirinkti profesiją, kurios nori išmokti. 697 kaliniai (8,3% visų kalinių) sėkmingai baigė profesines mokyklas ir įgijo profesiją. Jie gavo baigimo pažymėjimą, identišką kitų mokyklų absolventų diplomams. Šiuo metu susiduriame su problema, susijusia su profesinio mokymo prieinamumu visiems kaliniams, bausmės atlikimo metu norintiems mokytis profesinėje mokykloje.

Šią problemą sąlygoja keletas veiksnių: ribotas laisvų vietų skaičius profesinės mokyklos filialuose; kadangi mokslo metai trunka maždaug 9 mėnesius, kaliniai, kurie kali trumpiau, negali baigti mokymo; švietimo ministerijos skirtų finansinių lėšų paskirstymas nėra aiškiai apibrėžtas, taigi lėšos pirmiausia skiriamos reguliarioms profesinėms mokykloms remti.

Siekdami, kad kuo daugiau kalinių galėtų įgyti profesinę kvalifikaciją, profesionalūs mokymai organizuojami tiesiogiai darbo vietose. Tai įgyvendinama per valstybines įmones, veikiančias įkalinimo institucijose. Tai būdas suteikti kaliniams profesijas, kurios reikalingos valstybinėms įmonėms ir nėra profesinių mokyklų mokymo programoje. Visas mokymo procesas trunka 6 mėnesius. Vėliau, baigus kursą ir sutikus pataisos namų administracijai, kaliniams suteikiami jų kvalifikaciją patvirtinantys dokumentai.

Dar vienas būdas išplėsti kalinių profesinio mokymo galimybes yra dalyvavimas tarptautinėse organizacijose ir fonduose finansuojamose programose ir projektuose. Pavyzdžiui, Kauno nepilnamečių pataisos namuose 2008 metais įrengta kompiuterių klasė. Joje mokėsi 59 nepilnamečiai (tai sudarė maždaug pusę kalinių).

2001 m. sausio mėn. 10 d. tarp Kalėjimų departamento ir Lietuvos darbo biržos buvo pasirašytas bendradarbiavimo susitarimas siekiant užtikrinti sėkmingesnį kalinių profesinį mokymą. 2003 m. rugpjūčio mėn. 1 d. paskelbtas bendras administracinis įsakymas "Dėl kalinių integracijos į darbo rinką". Jį pasirašė Lietuvos darbo biržos ir Kalėjimų departamento direktoriai. Šio dokumento pagrindu pataisos namams teikiama informacija apie Lietuvos darbo rinkos poreikį. Darbo rinkos mokymo centras padeda organizuoti trumpalaikius mokymo kursus, siekiant suteikti kaliniams galimybę įgyti profesiją. Kiekvienais metais Panevėžio pataisos namuose vyksta specialus kursas moterims, kuriame jos gali įgyti virėjos, kirpėjos ir mezgėjos profesijas. Taip pat moterys turi galimybę mokytis kompiuterių naujai įdiegtoje kompiuterių klasėje.

Profesinis mokymas (paskaitos, konsultavimas ir individualus ar kolektyvinis mokymas) vyksta visuose suaugusių ir nepilnamečių kalėjimuose. Yra keletas profesinių programų (profesinė, psichologinė alkoholio ar narkotikų vartotojų rehabilitacija, prekybos žmonėmis aukos ir prostitucija). Jos yra finansuojamos iš valstybės.

Nuo 2011 m. stebimas nuteistųjų išsilavinimo lygio kilimas įkalinimo įstaigose.

Sunku nuspėti, ar ši tendencija išliks, tačiau akivaizdu, kad bent vienas iš penkių nuteistų asmenų turėtų būti skatinamas tobulinti savo formaliojo išsilavinimo lygį. Kaliniai iki 16 metų privalo lankyti vidurinę mokyklą. Vyresnio amžiaus kaliniai turi tęstinio mokymo galimybę. Ugdytinių siekis siekti išsilavinimo yra skatinamas įvairiais paskatinimais ir privilegijomis. Šiuo metu 10-yje iš 11 Lietuvos įkalinimo įstaigų veikia vidurinės mokyklos. 2011 m. vidurinėje mokykloje dalyvavusių kalinių dalis buvo 16% (palyginti 21 proc. Panevėžio pataisos namų kalinių lankė vidurinę mokyklą). 2011 m. 4% visų kalinių (2% Panevėžio pataisos namuose) baigė pagrindinį ar vidurinį mokslą. Įkalinimo sertifikatų dokumentai yra tokie patys kaip ir įprastų vidurinių mokyklų.

VIDURINIS IŠSILAVINIMAS:

Švietimo programos:

- Pradinis (trukmė: 4 metai, 1-4 klasės);
- Pagrindinis (trukmė: 6 metai, 5-10 klasės);
- Vidurinis (trukmė: 2 metai, 11-12 klasės).

Mokyklos ypatumai:

- kalinių populiacijos svyravimai;
- netradicinė pradinė klasė (romų kilmės kaliniai);
- daug skirtingo amžiaus mokinių toje pačioje klasėje.

PROFESINIS MOKYMAS:

- Šiuo metu 7 (iš 11) įkalinimo įstaigos teikia profesinį mokymą profesinių mokyklų filialuose, esančiuose įkalinimo įstaigose.
- 2011 m. 15% visų kalinių dalyvavo profesinėse mokyklose.
- Pataisos namai teikia profesinį mokymą labiausiai pageidaujamų profesijų, įskaitant siuvėjų, virėjų, dailidžių, garažų mechanikų, suvirintojų ir kirpėjų mokymą.
- kaliniams pateikiamas sąrašas, iš kurio jie pasirenka profesiją, kurios nori išmolti.
- 2011 m. 13% visų kalinių baigė profesinio mokymo įstaigas, įgijo profesiją ir gavo baigimo pažymėjimą, identišką bet kurios kitos profesinės mokyklos absolventų išsilavinimo pažymėjimui.

Pagrindinės problemos:

- Kaliniams trūksta motyvacijos tęsti mokslą arba tobulinti savo kvalifikaciją. Be to, Lietuvos teisės aktuose numatytas tik ribotas užmokestis už darbą, bet ne už mokymąsi.
 - Kadangi mokslo metai trunka devynis mėnesius, kaliniai, nuteisti trumpesniam laikui, negali baigti pradėto mokslo.
- Kaliniai dažnai išvyksta į teismą ar ligoninę tuo metu, kai vyksta mokymo užsiėmimai.

Neformalus išsilavinimas: pavyzdžiui, "Panevėžio pataisos namai" vykdo aktyvią neformalaus ugdymo programą, siekdami sukurti optimalias sąlygas kalinių neformaliam ir savarankiškam mokymuisi. Yra dvi bibliotekos, kuriomis naudojasi 90 % kalinių. Šiose dviejose bibliotekose yra apie 5 000 pavadinimų knygų, iš kurių 3 866 knygos yra grožinės literatūros kūriniai.

NEFORMALŪS ŠVIETIMAS:

Privalomos socialinės reabilitacijos programos: Adaptacijos programos tikslas - padėti kaliniams, kurie pirmą kartą atvyksta į pataisos namus, integruotis į naują socialinę aplinką ir skatinti sėkmingą dalyvavimą korekcijos procese. Socialinės integracijos programa siekiama padėti kaliniams integruotis į visuomenę išėjus iš pataisos namų į laisvę. Ši programa orientuota į kalinių socialiai vertingų įgūdžių ugdymą, jų teisinį ir socialinį išsilavinimą.

SOCIO-EDUKACINIS DARBAS. Tarp svarbiausių programų: kalinių fizinio lavinimo programa "Sveikas kūnas"; programa "Susipažink su kompiuteriu", skirta apmokyti kalinius

kompiuterinio raštingumo pagrindų; Nepilnamečių kalinių socialinių įgūdžių ugdymo programa; Reabilitacijos programa, skirta psichoaktyvių medžiagų priklausomybių gydymui; Programa "Smulkūs rankdarbiai", skirta atskleisti kalinių kūrybinį potencialą; "Agresijos ir konfliktų valdymo programa"; Streso valdymo programa; bendradarbiaujant su Panevėžio vyskupijos šeimos centru parengta dešimties mėnesių programa "Kūno ir dvasinės harmonijos link", mokant religijos, stiprinant motinystės įgūdžius ir organizuojant kineziterapijos užsiėmimus.

1.10 Nepilnamečių justicijos sistemoje vykstančių reformų problemos ir iššūkiai

Lietuvoje nėra specialaus vieno įstatymo ar kodekso, skirto nepilnamečių justicijai. Nepilnamečių justicijos reforma pradėta 1999 metais. Jungtinių Tautų vystymo programos iniciatyva 1999 m., kai su Lietuvos Respublikos Vyriausybe buvo pasirašytas susitarimas, kuris inicijavo Nepilnamečių justicijos programą 1999-2002 m. Šis dokumentas paskatino parengti nepilnamečių justicijos koncepciją, kuri buvo įgyvendinta priėmus 2004-2008 m. Nacionalinę nepilnamečių justicijos programą, kuri buvo patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gegužės 19 d. sprendimu. Vėliau priimta nauja Nepilnamečių justicijos programa 2009-2013 m. Ja siekiama toliau vystyti nepilnamečių justicijos sistemą: sudaryti kryptingo, ilgalaikio ir kompleksinio nepilnamečių justicijos sistemos tobulinimo sąlygas, labiau orientuotis į diferencijuotos nepilnamečių justicijos sistemos kūrimą, t.y. nustatyti ir įgyvendinti priemones skirtingoms rizikos grupėms priklausančių nepilnamečių poreikiams tenkinti ir daugiau stengtis teisės pažeidėjus resocializuoti, o ne bausti ir izoliuoti. Šiame dokumente nepilnamečių justicija apibrėžiama kaip "nepilnamečių administracinė ir baudžiamoji justicija". "Nepilnamečių baudžiamoji justicija" apibūdinama kaip "materialinės ir procesinės teisės normų, reguliuojančių nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės atsiradimą ir įgyvendinimą, priemonių ir jas vykdančių institucijų sistema", o „Nepilnamečių administracinė justicija“ apibrėžiama kaip "administracinės teisės normų, reguliuojančių nepilnamečių administracinės atsakomybės atsiradimą ir įgyvendinimą, priemonių ir jas vykdančių institucijų sistema". Tačiau nepilnamečių justicija pačioje Nepilnamečių justicijos programoje yra suprantama plačiau: ji apima teisingumą jauniems 18 metų amžiaus nusikaltėliams, taip pat kitas priemones, tokias kaip minimali ir vidutinė vaiko priežiūra. Valstybinė jaunimo nusikalstamumo politika apibūdinta atskiruose įstatymuose (Administracinių teisės pažeidimų kodekse, Baudžiamajame kodekse, Minimalios ir vidutinės vaiko priežiūros įstatyme, Baudžiamojo proceso kodekse, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme ir keliuose nacionalinėse programose, susijusiose su nepilnamečių nusikalstamumu).

Administracinių nusižengimų kodeksas (ANK) apibrėžia įvairius administracinius nusikaltimus, administracines nuobaudas ir susijusių institucijų funkcijas. Reikėtų pažymėti, kad ANK buvo priimtas 1984 m. (kai Lietuva buvo Sovietų Sąjungos dalis) ir buvo pakeistas daugiau nei 200 kartų. Todėl ANK tekstas yra nesistemiškas ir neatitinka dabartinio supratimo apie administracinės atsakomybės tikslus. Šiuo metu ANK pateikiama keletas specialių taisyklių nepilnamečiams, o kai kuriais atvejais tėvai yra atsakingi už savo vaikų (nepilnamečių) veiksmus. Baudžiamasis kodeksas (BK) apibrėžia, kokie veiksmai yra laikomi nusikalstamais, numatomos nuobaudos ir sankcijos nepilnamečiams, taip pat nustatomos baudžiamosios atsakomybės sąlygos ir baudžiamosios atsakomybės panaikinimo aplinkybės.

Taip pat trumpai aptarti nepilnamečių teisinio statuso pokyčiai įvairiuose baudžiamosios justicijos sistemos etapuose, pradedant vaikais, kurie santykinai vadinami nusikaltėliais. Tai vaikai, įtraukti į policijos sąrašus. Nepilnamečių policijos pareigūnai tiesiogiai dirba su šiais

vaikais, juos prižiūri ir kontroliuoja. Kaip rodo schema, ikiteisminio tyrimo etape nepilnamečiams skiriama įtariamą statusą, šio etapo pabaigoje įtariamieji įgyja atsakovo statusą, o jei priimamas nuosprendis, jie gauna nuteisto asmens statusą. Galima apibrėžti tris pagrindines nepilnamečių grupes, dalyvaujančias baudžiamosios justicijos srityje: 1) vaikai, ketinantys nusikalsti; 2) areštuoti ar įkalinėti nepilnamečiai; 3) nepilnamečiai, kuriems skirtos su laisvės atėmimu nesusijusios priemonės. Šios trys grupės nevienodai patiria baudžiamąją atsakomybę ir yra nevienodai vertinamos teisėsaugos sistemos pareigūnų.

1.11 Santrauka, ateities perspektyvos

Programos dokumentai rodo, kad yra ketinimų reorganizuoti ir tobulinti nepilnamečių justicijos sistemą Lietuvoje; tačiau šių programų įgyvendinimas dar nėra pakankamai sklandus. Pasiūlymai, pagrįsti kriminologinės teorijos įžvalgomis, susidūria su sunkumais. Lietuvos nepilnamečių justicijos sistema iš esmės atitinka pagrindinius Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos reikalavimus ir kitus dokumentus, reglamentuojančius nusikaltėlių gydymą/elgesio keitimą ir NACIONALINĖS nepilnamečių justicijos sistemos rekomendacijas. Vis dėlto, Lietuvoje dar nėra pakankamai išvystytos tam tikros rekomenduojamos priemonės, pavyzdžiui, nepilnamečių justicijos institucijų ir pareigūnų specializacija ar alternatyvių įkalinimo bausmių taikymas.

Vienas silpniausių nepilnamečių justicijos sistemos Lietuvoje etapų - nusikaltėlių resocializacija. Nepilnamečių justicijos reforma Lietuvoje vyksta jau beveik dešimtmetį, tačiau net ir šiandien nėra veiksmingos resocializacijos sistemos. Empirinių tyrimų rezultatai parodė, kad dauguma kriminalinės justicijos pareigūnų mano, kad veiksminga nusikalstamumo prevencijos priemonė būtų tęstinis darbas su tais, kurie sugrįžo iš nepilnamečių kardomojo kalnimo centrų. Tačiau jie nesutiko, kad resocializacijos programų kūrimui ir įgyvendinimui nepilnamečių justicijos sistemoje reiktų teikti prioritetą.

Tyrimų duomenys atskleidžia, kad trūksta specialių mokymų su nepilnamečiais pažeidėjais dirbantiems pareigūnams.

Teisėtas galios ir autoriteto panaudojimas gali būti susiję su policijos pareigūnų neigiamu požiūriu į nepilnamečius, kurie linkę į nusikalstamą veiką. Taip pat tikėtina, kad policijos pareigūnams lengviau pateisinti ar neutralizuoti jų smurtinį elgesį su įtariamuoju, kuris padarė nusikaltimą (ypač smurtinį), nes smurtą galima laikyti bandymu "pamokyti" įtariamąjį. Tokias situacijas gali lemti paprastas pagrindinių žinių apie vaiko teises trūkumas. Neigiamas policijos pareigūnų požiūris į nepilnamečių nusikaltėlius yra rimta problema, kurią dar labiau sustiprina tai, kad patys pareigūnai to nepastebi.

2 SKYRIUS

Trumpas Lietuvos švietimo sistemos aprašymas ir jos ryšys su nepilnamečių justicija

2.1 ŠVIETIMO SISTEMOS PRIORITETAI - Įvadas

"Švietimas visiems" (EFA) - tarptautinė iniciatyva, kurios tikslas - visiems vaikams, jaunimui ir suaugusiems suteikti aukštos kokybės bendrąjį išsilavinimą. Pirmoji pasaulinė šio judėjimo konferencija įvyko 1990 m. Džomtjene (Tailandas). Dar po dešimties metų (2000) Dakare (Senegalas) vykusiam Pasauliniame švietimo forume konstatuota, kad pirmosios konferencijos susitarimų įgyvendinimas nebuvo sėkmingas, ir „Švietimo visiems“ programos strategija atnaujinta. Šiame forume dalyvavusios šalys išskyrė šešis švietimo tikslus, kurių įsipareigojo siekti iki 2015 metų:

1. Išplėsti ikimokyklinio amžiaus vaikų priežiūros ir ugdymo aprėptis;
2. Užtikrinti nemokamą ir privalomą visuotinį pradinį išsilavinimą;
3. Suteikti vaikams ir suaugusiems mokymosi bei gyvenimo įgūdžių;
4. Suaugusiųjų raštingumą padidinti 50 proc.;
5. Iki 2005 metų pasiekti besimokančių mergaičių ir berniukų skaičiaus lygybės, o iki 2015 metų užtikrinti lyčių lygybę įgyjant išsilavinimą;
6. Pagerinti švietimo kokybę.

Šalia pasaulinių iniciatyvų, tokių kaip EFA, yra daugybė tarptautinių susitarimų, padedančių formuoti Lietuvos švietimo politiką ir reformas. Tarptautiniai susitarimai:

- Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 26 straipsnis (1948 m.)
- Konvencija prieš diskriminaciją švietimo srityje (1960 m.)
- Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo (1965)
- Konvencija dėl visų formų moterų diskriminacijos panaikinimo (1979 m.)
- Vaiko teisių konvencija (1989 m.)

2.2. TARPTAUTINIAI ŠVIETIMO PRIORITETAI, atsispindintys bendroje Lietuvos švietimo politikoje

Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją mokslas Lietuvoje yra privalomas iki 16 metų amžiaus. Pradinę mokyklą vaikai pradeda lankyti sulaukę 6-7 metų amžiaus.

Ugdymas organizuojamas 4 pagrindiniais ciklais: ikimokyklinis ugdymas (nuo 2-3 m. iki 5-6 metų amžiaus), priešmokyklinis ugdymas (trunka 1 metus, pradėdamas teikti vaikui tais kalendoriniais metais, kuriais jam sueina 6 metai), pradinis ugdymas (trunka 4 metus, nuo 7 iki 11 metų), pagrindinis ugdymas (6 metus, nuo 10 iki 17 metų amžiaus, baigus gaunamas "pagrindinio ugdymo pažymėjimas"), vidurinis išsilavinimas (trunka 2 metus nuo 16 iki 19 metų amžiaus). Vidurinis išsilavinimas baigiamas brandos egzaminu, kuris atveria vartus į aukštąjį mokslą. Profesinis ir techninis ugdymas prasideda penktaisiais pagrindinio ugdymo metais (nuo 14-15 metų amžiaus). Jo struktūra yra panaši į pagrindinį išsilavinimą. Programa

trunka 2-3 metus, įgyjamas "pagrindinio ugdymo pažymėjimas". Tada studentai gali tęsti profesinį vidurinį išsilavinimą, kuris trunka 2-3 metus ir galima laikyti brandos egzaminą. Tačiau norėdami įgyti aukštąjį išsilavinimą (universitetą ar kolegiją), baigusieji profesines mokyklas privalo laikyti papildomą 2 metų mokymo programą – išlyginamąsias studijas.

Aukštąjį išsilavinimą galima suskirstyti į universitetus ir kolegijas. Universitetai teikia akademinį išsilavinimą, kurio metu gaunami tarptautiniai bakalauro ir magistro laipsniai (Lietuva įgyvendino Bolonijos procesą 2006 m.). Kolegijos teikia profesinį išsilavinimą. Nuo 2006 m. jos gali suteikti profesinius bakalauro laipsnius.

Švietimas - tai veikla, skirta suteikti asmeniui savarankiško gyvenimo pagrindą ir padėti nuolat tobulinti gebėjimus. Kiekvienas žmogus turi teisę mokytis. Švietimas yra asmens, visuomenės ir valstybės ateities formavimo priemonė, pagrįsta neginčijamomis asmens vertybių, jo laisvo pasirinkimo ir moralinės atsakomybės, taip pat demokratinių santykių ir šalies kultūrinių tradicijų pripažinimu. Švietimas saugo ir kuria tautinį identitetą, užtikrina vertybių tęstinumą, kurios įprasmina žmogaus gyvenimą, suteikia socialinio gyvenimo darną ir solidarumą, skatina valstybės vystymąsi ir saugumą. Švietimas labiausiai atitinka savo tikslą, kai jo vystymasis lemia bendrą visuomenės raidą. Švietimas yra prioritetinga visuomeninė plėtros sritis, kuri gauna valstybės paramą.

Lietuvoje mokyklos skirstomos pagal programų lygį ir pobūdį. Pradinio ugdymo programos (ketverių metų trukmės) gali įgyvendinti tokios bendrojo lavinimo įstaigos: vaikų darželiai-mokyklos, pradinės mokyklos, pagrindinės mokyklos, specialieji vaikų švietimo ir globos namai, ligoninėse veikiančios mokyklos, vidurinės mokyklos ir tam tikrais atvejais - gimnazijos ir specialiosios mokyklos.

Pagal Lietuvos Respublikos švietimo įstatymą vaikai gali pradėti privalomą mokymą, kai kalendoriniais metais jiems sueina 7 metai. Privalomasis mokslas trunka dešimt metų. Jis yra nemokamas, išskyrus vadovėlius, kuriuos perka mokinio tėvai. Tėvų prašymu vaikai gali pradėti lankyti mokyklą dar iki 7 metų amžiaus, jei jie yra pakankamai subrendę.

Pradinio ugdymo paskirtis - suteikti asmeniui moralinio, kultūrinio ir socialinio brandumo bei elementaraus raštingumo pagrindus. 1-4 klasėse moksleiviai mokomi tik privalomų dalykų, kuriuos apibrėžia Švietimo ir mokslo ministerijos patvirtinta bendrojo lavinimo programa. Besimokantieji turi galimybę pasirinkti netradicines mokymo programas, t.y. mokymo programas, pagrįstas Montessori, Valdorfo ir Suzuki pedagoginėmis sistemomis.

Lietuvių kalba yra valstybinė mokymosi kalba, tačiau tautinių mažumų atstovai (rusai, lenkai, baltarusiai) turi teisę mokytis rusų, lenkų ar baltarusių kalbomis.

2.3 PASAULINIAI PRIORITETAJ, atsispindintys nepilnamečių justicijos švietimo sistemoje Lietuvoje

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147 straipsnis teigia, kad pataisos įstaigos privalo nepilnamečiams nusikaltėliams teikti mokymą iki 16 metų (pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimą). Nuteistųjų, vyresnių nei 16 metų, ugdymas vyksta jiems parašius prašymą raštu. Bendrojo lavinimo mokyklos tipai: pradinė, pradinė ir vidurinė mokykla. Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147 straipsnio 3 skyrių, Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 10 straipsnio 1 skyrių ir Lietuvos Respublikos apygardos 7 dalies 1 skyrių regioninė savivaldybė yra atsakinga už bendrojo lavinimo įstaigų pataisos institucijose steigimą, reorganizavimą ir likvidavimą.

Mokyklos steigimas prasideda parašius prašymą Kalėjų departamentui prie Teisingumo Ministerijos ir gavus Švietimo ministerijos raštišką sutikimą. Mokykla gali būti įkurta kaip juridinis asmuo arba kaip kitos vidurinės mokyklos filialas. Pataisos įstaigose (išskyrus nepilnamečių pataisos namus) mokyklos steigiamos, kai yra bent 80 nuteistųjų, išreiškusių norą mokytis. Nepilnamečių pataisos namuose mokykla steigiama, kai yra mažiausiai 80 nepilnamečių nusikaltėlių iki 16 metų, nebaigusių pradinės mokyklos. Mokykla užtikrina lygias galimybes mokytis visiems kaliniams. Visi nuteistieji (išskyrus esančius nepilnamečių pataisos namuose) mokosi ir studijuoja savanoriškai. Besimokantys vadovėliai gauna nemokamai. Kiekvienas asmuo turi galimybę augti, mokytis, išplėsti savo akiratį. Tik dėl teisinės padėties pataisos įstaigoje, nuteistiesiems skiriamos specialios mokymosi sąlygos atsižvelgiant į nustatytas vidaus procedūras ir režimo taisykles.

2.4 ŠVIETIMO PRIORITETAU EUROPOJE

Europos Sąjungoje švietimas yra valstybių narių atsakomybė; Europos Sąjungos institucijos vaidina pagalbinį vaidmenį. Pagal Europos Sąjungos veikimo sutarties 165 straipsnį „Sąjunga prie geros kokybės švietimo plėtojimo prisideda skatindama valstybių narių bendradarbiavimą ir prireikus paremdama bei papildydama jų veiksmus, kartu visiškai pripažindama valstybių narių atsakomybę už mokymo turinį ir švietimo sistemų organizavimą ir gerbdama jų kultūrų bei kalbų įvairovę.“ Sutartyje taip pat numatytas įsipareigojimas skatinti visų Sąjungos piliečių mokymąsi visą gyvenimą.

ES taip pat finansuoja švietimo, profesinio ir pilietinio ugdymo programas, skatinančias ES piliečius pasinaudoti galimybėmis, kurias ES siūlo savo piliečiams gyventi, mokytis ir dirbti kitose šalyse. Geriausiai žinoma iš jų yra "Erasmus" programa, pagal kurią daugiau nei 3000 studentų per pastaruosius 20 metų dalyvavo tarpuniversitetinių mainų ir mobilumo srityje. Suvokdamos švietimo ir mokymo svarbą šalių ekonomikai ir socialiniams tikslams, ES valstybės narės nuo 2000 m. pradėjo bendradarbiauti siekdamos konkrečių tikslų švietimo srityje. Pasidalindamos politikos gerosios praktikos pavyzdžiais, dalyvaudamos tarpusavio mokymosi veikloje, nustatydamos gaires ir stebėdamos pažangą siekiant pagrindinių rodiklių, 28 valstybės narės stengiasi nuosekliai reaguoti į bendrus iššūkius, kartu išlaikydamos savo individualų suverenumą Švietimo politikos srityje. Ši strategija vadinama "Švietimo ir mokymo 2020" programa (ET 2020), kuri yra atnaujinta "Švietimas ir mokymas 2010" programa.

Programa **Švietimas ir mokymas 2020 (ET 2020)** yra bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje pagrindas. Siekiant iki 2020 m. išspręsti švietimo ir mokymo sistemose kylančias problemas, 2009 m. programoje „ET 2020“ nustatyti keturi bendri ES tikslai:

- mokymąsi visą gyvenimą, judumą paversti tikrove;
- gerinti švietimo ir mokymo kokybę bei veiksmingumą;
- skatinti vienodas galimybes, socialinę sanglaudą ir aktyvų pilietiškumą;
- stiprinti kūrybiškumą ir novatoriškumą, įskaitant verslumą, visais švietimo ir mokymo lygmenimis.

Nustatyti šie 2020 m. ES švietimo lyginamieji standartai:

- bent 95 % vaikų (nuo 4 metų iki privalomojo mokyklinio amžiaus) turėtų dalyvauti ikimokykliniame ugdyme;
- nepakankamai skaitymo, matematinių ir gamtos mokslų gebėjimų įgijusių 15 metų jaunuolių turėtų būti mažiau negu 15 %;
- švietimo ir mokymo programų nebaigusio 18–24 m. jaunimo dalis turėtų būti mažesnė kaip 10 %;
- bent 40 % 30–34 metų asmenų turėtų būti įgiję aukštąjį išsilavinimą;
- bent 15 % suaugusiųjų turėtų toliau mokytis (mokymasis visą gyvenimą);
- bent 20 % aukštąjį išsilavinimą įgijusių absolventų ir 6 % 18–34 metų pradinę profesinę kvalifikaciją turinčių asmenų turėtų kurį laiką būti studijavę arba mokęsi užsienyje;
- darbą turėtų turėti bent 82 % prieš 1–3 metus išsilavinimą įgijusių asmenų (20–34 metų asmenų, įgijusių vidurinį arba aukštesnį išsilavinimą).

Programos įgyvendinimo kriterijus stebi Europos Komisija, bendradarbiaudama su EURYDICE, CEDEFOP ir Jungtinių tyrimų centru, taip pat bendradarbiaudama su OECD PISA ir PIAAC. ES kiekvienai valstybei narei išleidžia kasmetinį Švietimo ir Mokymo monitoringą, taip stebėdama daromą pažangą.

2.5 EUROPOS PRIORITETAI, atsispindintys bendrojoje Lietuvos švietimo politikoje

Lietuvos Švietimo ir Mokslo Ministerijos **tikslai**:

- Formuoti valstybės politiką formaliojo švietimo (pradinio ugdymo, pagrindinio ugdymo, vidurinio ugdymo, profesinio mokymo, aukštojo mokslo studijų) ir kvalifikacijų sistemos srityje, organizuoti, koordinuoti ir kontroliuoti jos įgyvendinimą;
- Formuoti valstybės politiką neformaliojo švietimo (ikimokyklinio ugdymo, priešmokyklinio ugdymo, kito neformaliojo vaikų švietimo, neformaliojo suaugusiųjų švietimo) srityje, organizuoti, koordinuoti ir kontroliuoti jos įgyvendinimą;
- Formuoti valstybės politiką mokymosi visą gyvenimą srityje, organizuoti, koordinuoti ir kontroliuoti jos įgyvendinimą;
- Formuoti valstybės politiką švietimo pagalbos srityje, organizuoti, koordinuoti ir kontroliuoti jos įgyvendinimą;
- Formuoti valstybės politiką mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros, technologinės plėtros srityje, organizuoti, koordinuoti ir kontroliuoti jos įgyvendinimą.

2.6 EUROPOS PRIORITETAI, atsispindintys Lietuvos nepilnamečių justicijos švietime

Lietuvos piliečiai turi ir naudojami visomis konstitucinėmis teisėmis ir laisvėmis, atlieka visas savo pareigas. Tačiau jei asmuo padarė nusikaltimą ir yra nuteistas, tai asmens teisės ir pareigos keičiasi. Nuteistieji patiria tam tikrų apribojimų. Visi kaliniai, kurie yra Lietuvos Respublikos piliečiai, turi teises, laisves ir pareigas, išskyrus apribojimus, kaip numato Lietuvos Respublikos įstatymai. Teisės aktai, grindžiami humanizmo ir teisėtumo principais, nes jie

skirti ne tik nuteisties nubausti, bet ir grąžinti juos visuomenei „pataisytus“. Daugybė organizacijų, bendruomenių, pataisos tarnybų personalo įdeda daug darbo, pastangų ir idėjų, norėdamos padėti nuteistiesiems.

Visi žmonės turi galimybę augti, mokytis, išplėsti savo akiratį. Tik dėl teisinės padėties pataisos įstaigoje, nuteistiesiems skiriamos specialios mokymosi sąlygos - pagal nustatytas vidaus procedūras ir režimo taisykles.

Švietimo ministerija atlieka svarbų vaidmenį formuojant ir atrenkant prevencines programas bei skirstant vyriausybės lėšas. Aukštas nepilnamečių nusikalstamumo lygis Lietuvoje rodo, kad jaunimo nusikalstamumas ir jaunų žmonių nusikalstamos veikos turėtų tapti nacionalinio prioriteto sritimi. Lietuva įgyvendino įvairiapusę nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos politiką. Ji buvo įgyvendinta įvairiose institucijose ir lygmenyse. Jaunimo nusikalstamumo prevencijos politika apima valstybines įstaigas, institucijas ir nevyriausybines organizacijas. Tačiau analizė parodė, kad ši politika turi vieną pagrindinį trūkumą - joje nėra vienos koncepcijos, dėl ko prevencija tampa nekoordinuojama.

Be to, Lietuvos prevencijos politikoje nėra aiškaus ir gerai organizuoto finansavimo mechanizmo, įskaitant finansavimo reikalavimus ir kriterijus bei programos įgyvendinimo taisykles. Lietuvoje Švietimo ministerija atlieka svarbų vaidmenį formuojant ir atrenkant prevencines programas bei skirstant vyriausybės lėšas. Kitų ministerijų ir specialistų, turinčių reikiamą kompetencijos lygį skirtingose srityse, stoka trukdo vykdyti prevencinę veiklą. Kitas Lietuvos politikos trūkumas yra koordinavimo mechanizmo, kuris kontroliuotų prevencinį darbą ir užfiksuotų vaikų migraciją iš vienos programos į kitą, nebuvimas. Pagrindinė problema yra nenorėjimas suvokti savanoriško bendradarbiavimo poreikio tarp suaugusiųjų ir vaikų bei tarp pačių vaikų. Iš dalies koordinatorių vaidmenį atlieka vietos policijos padaliniai, nes jie registruoja vaikus ir renka pagrindinę informaciją apie asmeninę ir socialinę padėtį. Tačiau tarp kitų institucijų ir įstaigų nėra bendradarbiavimo instituciniu lygmeniu dėl nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos.

2.7 NACIONALINIAI ŠVIETIMO PRIORITETAİ

Lietuvoje yra trys bendrieji šalies švietimo plėtros prioritetai:

- 1)** Veiksmingos ir darnios, atsakingu valdymu, tikslingu finansavimu ir racionalių išteklių naudojimu pagrįstos švietimo sistemos kūrimas;
- 2)** Tęstinės, mokymąsi visą gyvenimą laiduojančios ir prieinamos, socialiai teisingos švietimo sistemos plėtotė;
- 3)** Švietimo, atitinkančio pilietinėje visuomenėje gyvenančio asmens ir visuomenės poreikius, kokybės užtikrinimas.

Lietuvai pirmininkaujant ES Tarybai jaunimo sektoriuje prioritetas buvo skiriamas niekur nesimokančiam ir nedirbančiam jaunimui. Tęsiant Airijos, pirmininkavusios jaunimo darbo grupei, darbą, buvo parengtos Tarybos išvados dėl nesimokančio ir niekur nedirbančio jaunimo socialinės įtraukties stiprinimo.

Antrajame 2013 m. pusmetyje prioritetiniais klausimais laikyti šie:

- didinti jaunimo socialinę integraciją, ypatingą dėmesį skiriant jauniems žmonėms, neturintiems darbo, ir nesimokantiems (NEET);
- skatinti tarpsektorinį bendradarbiavimą, kaip pagrindinį integruotos jaunimo politikos principą;
 - keistis gerąja jaunų žmonių socialinės įtraukties patirtimi;
- skatinti jaunimo iš Europos Sąjungos, Rytų Europos ir Kaukazo šalių bendradarbiavimą jaunimo politikos srityje.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija yra koordinuojanti institucija, vykdanči jaunimo politiką Lietuvoje. 2010 m. parengta nauja ilgalaikė jaunimo politikos strategija nustato prioritėtines jaunimo poreikių tenkinančias veiklas, kurios leidžia kurti ir plėtoti Lietuvoje gyvenantiems jauniems žmonėms geresnes galimybes. Nauja nacionalinė jaunimo politikos strategija (Nacionalinė jaunimo politikos plėtros programa 2011-2019 m.) orientuota į aktyvių, palankių, jaunimo poreikius atitinkančių sąlygų kūrimą, kad didinti jaunimo aktyvumą.

2.8. Nacionalinio švietimo prioritetai, skirti specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams

Lietuvoje specialiųjų poreikių ugdymo sritis vis dar patiria ilgalaikio ankstesnio laikotarpio pasekmes, kai valstybės politika buvo nukreipta į tokių asmenų atskirtį. Valstybine švietimo strategija 2003-2012 m. ir jos įgyvendinimo programa (2003 m.) Specialiųjų poreikių švietimo srityje siekiama:

- realiai įgyvendinti "Mokykla visiems" idėjas Lietuvos mokyklų praktikoje;
- užtikrinti visų mokyklų tipų prieinamumą, įvedant formaliojo ir neformaliojo ugdymo programas asmenims, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių;
- žmonėms, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, suteikti galimybę mokytis aplinkoje, atitinkančioje jų poreikius;
- palaipsniui mažinti specialiųjų (internatinių) mokyklų skaičių ir tuo pat metu stiprinti daugiavfunkcinių centrų kūrimą.

Kiekvienais metais vis daugiau žmonių su negalia sulaukia galimybės dalyvauti specialiose ugdymo, psichologinėse ir edukacinėse programose, pritaikytose jų poreikiams ir gebėjimams. Didėja besimokančiųjų integracija, o moksleiviai su negalia (turintys specialiųjų ugdymosi poreikių) gali pasirinkti, ar jie mokysis vietos bendruomenėje. 2010-2011 mokslo metais bendrojo lavinimo mokyklose mokėsi 41,6 tūkst. mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, kurie sudarė 10,1 proc. vidurinės mokyklos moksleivių. 2010-2011 mokslo metais buvo 63 specialiosios mokyklos, kuriose buvo mokomi 3 860 moksleiviai arba 9,2 proc. visų specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių moksleivių. Siekiant, kad specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai galėtų vystytis kartu su savo bendraamžiais, arčiau namų, ir palaipsniui mažinti specialiųjų mokyklų skaičių, buvo įkurtos specialios klasės bendrojo lavinimo mokyklose. Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių ir lankančių internatines mokyklas skaičius mažėja. Daugiavfunkciniuose centruose, teikiančiuose metodinę pagalbą mokyklų pradinėse, pagrindinėse ir vidurinėse mokyklose, švietimo įstaigos panaudoja personalo žinias ir patirtį dirbant su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais moksleiviais, konsultuotuoju mokinius ir tėvus. Pačioms pažeidžiamiausioms žmonių su negalia grupėms (pvz.,

kompleksinius sunkumus patiriantys mokiniai, kaip autizmas) ugdymą ir pagalbą turi teikti aukštos kvalifikacijos specialistai ir pedagogai, turintys pakankamai žinių ir praktinių įgūdžių, kad galėtų sukurti turtingą metodologinę sistemą.

Bendrojo lavinimo mokyklose vyksta specialiųjų poreikių vaikų ugdymas pagal specialiąsias pagrindinio ugdymo programas ir pritaikytas pagrindinio ugdymo programas. Pasirinktas Lietuvos specialusis ugdymo būdas apima visas specialiųjų ugdymo paslaugų, teikiamų tiek pagrindinėse, tiek specialiosiose mokyklose, formas.

Švietimo įstatyme (2011 m.) teigiama:

- Pedagoginių psichologinių tarnybų darbo organizavimo tvarką nustato švietimo ir mokslo ministras, suderinęs su sveikatos apsaugos ministru.
- Mokiniais, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, bendrojo ugdymo, profesinio mokymo programos pritaikomos 14 straipsnio 1 dalyje nurodyta tvarka, studijų programos – aukštosios mokyklos nustatyta tvarka.
- Mokiniai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių, formaliojo švietimo programas gali baigti per trumpesnę ar ilgesnę negu nustatytą laiką, gali mokytis su pertraukomis, šias programas gali baigti atskirais moduliais. Mokiniai, turintys labai didelių ir didelių specialiųjų ugdymosi poreikių, bendrojo ugdymo mokyklose (klasėse), skirtose mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, gali mokytis iki 21 metų.
- Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymą įgyvendina visos privalomąjį ir visuotinį švietimą teikiančios mokyklos, kiti švietimo teikėjai, atskirais atvejais – mokyklos (klasės), skirtos mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdyti.

Integracinio ugdymo konsultantai, dalyvaujantys Šiaurės ir Baltijos šalių projekte "Mokykla visiems", skleidžia savo žinias ir patirtį. Jie dirba įvairiais lygmenimis: mokyklose, vietos PPT, regioninėse, mokytojų rengimo programose. Į kiekvieno mokinio krepšelį tam įtraukta tam tikra pinigų suma.

Specialiųjų mokymo priemonių teikimo modelis buvo sukurtas naudojant Švedijos patirtį. Specialiojo ugdymo priemonių skyrius įsteigtas valstybiniame Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centre Vilniuje.

Lietuvoje veikia trys valstybiniai centrai (finansuoja - Švietimo ir mokslo ministerija): Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centras, Lietuvos kurčiųjų ir neprigirdinčių ugdymo centras bei Lietuvos sutrikusios klausos vaikų ikimokyklinio ugdymo centras. Į šiuos centrus gali kreiptis konsultacijų visi bendrojo lavinimo įstaigų pedagogai ir mokinių tėvai.

Pagal Valstybinio planavimo projektą "Pagalba mokinių efektyvumui ir kokybei gerinti", kurią finansuoja Europos socialinis fondas ir remia Lietuvos Respublikos Vyriausybė, iš visų bendrojo švietimo institucijų krizių valdymo grupių buvo rengiami krizių valdymo principai ir strategijos. Mokymas buvo skirtas užtikrinti saugią mokymosi aplinką.

Siekiant pagerinti besimokančiųjų su specialiaisiais poreikiais švietimo kokybę, įgyvendinami keli Europos Sąjungos (ES) struktūrinių fondų ir Lietuvos vyriausybės finansuojami projektai. Sukurtos specialios mokymo priemonės, skirtos padėti mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, įsisavinti mokymosi medžiagą.

Pagal projektą "Specialiųjų poreikių asmenų ugdymo(si) formų plėtra" 70 specialiojo ugdymo konsultantų buvo apmokyti teikti metodinę pagalbą bendrojo lavinimo įstaigų mokytojams, dirbantiems su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniais.

2004-2008 m. buvo įgyvendinti du nacionaliniai projektai - "Iškritusių iš mokyklos mokinių gražinimas" ir "PPT tinklo sukūrimas", kuriuos finansavo ES struktūriniai fondai ir

Švietimo ir mokslo ministerija. Projekto metu buvo atnaujintos ir modernizuotos PPT visoje Lietuvoje. PPT ir mokyklų specialistai įgijo kvalifikacijos kėlimo įgūdžių.

2.9 Nepilnamečių justicijai priklausantys asmenys – kaip Lietuvos švietimo prioritetų tikslinė grupė

Nėra duomenų.

2.10 BENDRADARBIAVIMAS TARP ŠVIETIMO, NEPILNAMEČIŲ JUSTICIJOS IR KITŲ NACIONALINIŲ ORGANIZACIJŲ

Lietuvai pirmininkaujant ES Tarybai jaunimo sektoriuje prioritetas buvo skiriamas niekur nesimokančiam ir nedirbančiam jaunimui. Tęsiant Airijos, pirmininkavusios jaunimo darbo grupei, darbą, buvo parengtos Tarybos išvados dėl nesimokančio ir užimtumo neturinčio jaunimo socialinės įtraukties stiprinimo.

Antrajame 2013 m. pusmetyje prioritetiniais klausimais laikyti šie:

- didinti jaunimo socialinę integraciją, ypatingą dėmesį skiriant jauniems žmonėms, neturintiems darbo, ir nesimokantiems (NEET);
- skatinti tarpsektorinį bendradarbiavimą, kaip pagrindinį integruotos jaunimo politikos principą;
 - keistis gerąja jaunų žmonių socialinės įtraukties patirtimi;
- skatinti jaunimo iš Europos Sąjungos, Rytų Europos ir Kaukazo šalių bendradarbiavimą jaunimo politikos srityje.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija yra koordinuojanti institucija, vykdanči jaunimo politiką Lietuvoje. 2010 m. parengta nauja ilgalaikė jaunimo politikos strategija nustato prioritetines jaunimo poreikių tenkinančias veiklas, kurios leidžia kurti ir plėtoti geresnes galimybes Lietuvoje gyvenančiam jaunimui. Nauja nacionalinė jaunimo politikos strategija (Nacionalinė jaunimo politikos plėtros programa 2011-2019 m.) orientuota į aktyvių, palankių, jaunimo poreikius atitinkančių sąlygų kūrimą, kad didinti jaunimo aktyvumą.

Jaunimo politikoje neatsižvelgiama į nusižengusių nepilnamečių, esančių teisingumo sistemoje, grupę.

2.11 KERTINĖS SUINTERESUOTOS ŠALYS VALSTYBINIU LYGMENIU: valstybinės institucijos, mokytojai ir jų atstovai, esama aplinka

Lietuvos Respublikos Seime yra Švietimo ir mokslo bei Kultūros komitetai (13 narių). Seimo komitetai yra atsakingi ir atskaitingi Seimui. Komitetai privalo nustatyti laiku apsvarstyti ir pateikti išvadas dėl jiems perduotų klausimų, atlikti kitas Seimo pavestas

užduotis. Komitetai atsakingi, kad laiku būtų nustatytas tam tikrų įstatymų ir kitų teisės aktų reikalingumas. Seimo komitetai dirba pagal pasitvirtintus planus, suderintus su Seimo sesijos programa. Šiuose planuose nurodomi atsakingi vykdytojai ir atlikimo terminai. Komitetų darbo planai ir posėdžių darbotvarkės paskelbiama viešai.

Seimo komitetai dirba pagal pačių komitetų patvirtintus planus, kurie turi būti suderinti su Seimo darbo sesijos programa. Šiuose darbo planuose nurodomi asmenys, atsakingi už plano įgyvendinimą ir įgyvendinimo terminus. Komitetų darbo planai ir posėdžių darbotvarkės skelbiamos viešai ir perduodamos Seimo Pirmininkui ir Seimo generaliniam sekretoriui.

Komitetų veiklą koordinuoja Seimo Pirmininkas, Seimo valdyba atsižvelgiant į Seimo darbo sesijų programas ir komitetų darbo planus. Komitetai patys gali pasitvirtinti darbo tvarkos taisykles, kurios turi atitikti Seimo statutą.

Siekiant parengti svarstomus klausimus, komitetai gali sudaryti iš savo narių parengiamąsias darbo grupes. Minėtos grupės gali įtraukti ir kitus Seimo narius, taip pat valstybės institucijų, partijų ir visuomeninių organizacijų atstovus, ekspertus ir mokslininkus. Tokių grupių ekspertų lėšos skiriamos pagal patvirtintą komiteto išlaidų sąmatą.

Pagrindiniai Seimo komitetų įgaliojimai jų kompetencijai priklausančiais klausimais:

1. svarstyti įstatymų projektus, rengti išvadas ir nagrinėti klausimus, perduotus komitetui apsvarstyti;
2. savo iniciatyva arba Seimo pavedimu rengti įstatymų, kitų Seimo priimamų teisės aktų projektus, analizuoti naujų įstatymų ar jų pataisų reikalingumą;
3. rengti ir pateikti Seimui projektus dėl įstatymų suderinimo, papildymo ar prieštaravimų pašalinimo;
4. svarstyti Vyriausybės programą; savo iniciatyva arba Seimo pavedimu svarstyti Vyriausybės arba kitų valstybės institucijų veiklos programas pagal atskiras sritis ir teikti Seimui savo išvadas;
5. apsvarstyti pagal savo kompetenciją valstybės institucijų vadovų, kuriuos skiria Seimas arba kurių paskyrimui reikalingas Seimo pritarimas, ir jų pavaduotojų kandidatūras, taip pat tų pareigūnų atleidimo klausimus;
6. preliminariai svarstyti Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo projektą bei biudžeto įvykdymo apyskaitą;
7. analizuoti ir kontroliuoti einamųjų metų valstybės biudžeto lėšų naudojimo ekonominį efektyvumą, svarstyti ir teikti išvadas bei siūlymus dėl Vyriausybės pateikto kitų metų valstybės biudžeto projekto straipsnių ir programų, komiteto kompetencijai priskirtų klausimų, siekti racionalaus programų parinkimo ir asignavimų jam paskirstymo;
8. svarstyti pasiūlymus steigti ar panaikinti ministerijas ir kitas valstybės institucijas;
9. atliekant parlamentinę kontrolę, išklausti ministerijų ir kitų valstybės institucijų informacijas bei pranešimus, kaip vykdomi Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai; savo iniciatyva arba Seimo pavedimu atlikti atskirų problemų parlamentinį tyrimą ir pateikti Seimui savo išvadas; savo iniciatyva arba Seimo pavedimu svarstyti Seimui atskaitingų valstybės institucijų veiklos metų ataskaitas ir pateikti Seimui savo išvadas;

10. nagrinėti rinkėjų bei visuomeninių organizacijų pasiūlymus;
11. sudaryti komiteto darbo planą, suderintą su Seimo sesijos darbų programa;
12. sudaryti komiteto išlaidų sąmatą, neviršijančią komitetui skirtų lėšų;
13. dalyvauti tarpparlamentiniuose Seimo ryšiuose;
14. dalyvauti Lietuvos pozicijos dėl pasiūlymų priimti Europos Sąjungos teisės aktus rengimo ir derinimo procese, prireikus teikti Seimui, Seimo Europos reikalų komitetui, Užsienio reikalų komitetui išvadas dėl šios pozicijos;
15. nagrinėti kitus Europos Sąjungos dokumentus, prireikus teikti Seimui, Seimo Europos reikalų komitetui, Užsienio reikalų komitetui išvadas dėl šių dokumentų;
16. prireikus teikti išvadas Seimui, Seimo Europos reikalų komitetui arba Užsienio reikalų komitetui, ar pasiūlymai priimti Europos Sąjungos teisės aktus neprieštarauja subsidiarumo principui;
17. svarstyti pareigūnų, kuriuos į pareigas Europos Sąjungos institucijose teikia Lietuvos Respublika ir kuriems teikti reikalingas Seimo pritarimas, kandidatūras.

Nėra narių, atstovaujančių teisingumo sektoriui, todėl Komitetai neturi jokio ryšio su nepilnamečių švietimo ir ugdymo tema.

Mokytojų asociacija daugiausiai rūpinasi mokytojų atlyginimų klausimu. Jos veikla nėra labai stipri ar galinga. Asociacija neskiria dėmesio temoms, susijusioms su nepilnamečių švietimu justicijos sistemoje.

Pastaraisiais metais į visus švietimo politikos lygius stengiamasi kuo daugiau įtraukti vietos bendruomenes. Vyksta decentralizacijos procesas.

Lietuvoje NVO veikia daugiausiai neformalaus švietimo srityje.

Nepilnamečių nusikaltėlių reabilitacijos ir socialinės integracijos srityje gana svarbų vaidmenį atlieka tokios konfesinės organizacijos, kaip "Lietuvos caritas", vaikų dienos centrai ir dienos centrai, skirti socialinės rizikos šeimų vaikams, vienuolynų prieglaudos namai, taip pat nevyriausybinės organizacijos, kaip Raudonasis Kryžius ir Lietuvos kalinių globos draugija. Pažymėtina, kad Lietuvos darbo birža atlieka aktyvų tiriamąjį vaidmenį socialinės reintegracijos srityje: organizuoja įvairius profesinio rengimo ir profesinio tobulinimosi kursus; steigia darbo vietas, kurios yra subsidijuojamos iš jų biudžeto. Dauguma valstybinių įstaigų ir nevyriausybinių organizacijų rengia nuteistųjų asmenų reintegracijos projektus ir pateikia juos Europos socialinio fondo agentūrai gauti finansavimą. Nepaisant to, reikėtų atkreipti dėmesį, kad šiuo metu yra per mažai nevyriausybinių organizacijų, sprendžiančių buvusių kalinių problemas, net jei ir skiriamas dėmesys spręsti nuteistųjų asmenų problemas.

3 SKYRIUS – Švietimo nepilnamečių justicijos sistemoje analizė

I DUOMENYS: Besimokantieji, Mokytojai, Infrastruktūra

3.1. Besimokantieji nepilnamečių justicijos švietimo sistemoje. Amžiaus grupės, ugdymo turinys, lyčių balansas, specialieji poreikiai

Remiantis tarptautine nusikaltimų registro statistika, Lietuva užima pirmąją vietą pagal kalėjimuose esančių asmenų skaičių (Kiškis, 2006). Pasak Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos, per pastaruosius 10 metų įkalinėtų asmenų skaičius po truputį mažėja. Tačiau mažėjantis įkalinėtų asmenų skaičius neišsprendžia tokių problemų, kaip perpildyti tardymo izoliatoriai, kalinių socialinė reocializacija, saugios nuteistųjų gyvenimo ir darbo aplinkos sąlygos bei kalėjimų darbuotojų apsauga. Šią situaciją įtakoja tokie veiksniai kaip 1) organizuoto nusikalstamumo ir nusikalstamos veikos tęstinumas po laisvės atėmimo, 2) neraštingų ir nemotyvuotų kalinių skaičiaus augimas; 3) didėjantis įkalinimų skaičius. Be to, sėkmingą socialinę integraciją sunku pasiekti dėl neigiamo visuomenės požiūrio į kalinius ir kalėjimų sistemą.

Pagal Lietuvos Respublikos konstitucijos 41 straipsnį:

- Asmenims iki 16 metų mokslas privalomas.
- Mokymas valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose yra nemokamas.
- Aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus. Gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas.

Vienas iš Lietuvos švietimo principų yra lygios galimybės, o tai reiškia, kad kiekvienas žmogus turi teisę mokytis. Kiekvienas Lietuvos Respublikos pilietis turi teisę studijuoti pagal Lietuvos Respublikos švietimo įstatymą. Šis įstatymas taip pat numato, kad asmenims, kurių laisvė yra laikinai apribota, turi būti suteikta galimybė įgyti pradinį, pagrindinį, vidurinį išsilavinimą, taip pat teikti profesinį rengimą ir sudaryti sąlygas savišvietai (Lietuvos švietimo įstatymas). Įstatymas nurodo sudaryti galimybes mokytis tik asmenims, kuriems laikinai apribota laisvė, tačiau nekalba apie asmenis, nuteistus iki gyvos galvos.

Jaunimo nusikalstamumo situacija Lietuvoje nėra gera: aukštas nusikalstamumo lygis, jaunas nusikaltėlių amžius, didelis jaunimo agresyvios elgsenos lygis. Kalėjimų departamentas Lietuvoje buvo įsteigtas 1919 m. vasario 11 d. Tarybinės okupacijos metais Lietuvos kriminalinių bausmių vykdymo sistema buvo įtraukta į bendrą Tarybų Sąjungos kriminalinių bausmių vykdymo sistemą, pavaldžią Vidaus reikalų ministerijai. Kalėjimų departamentas pervadintas Pataisos darbų įstaigų valdyba, vėliau – Pataisos reikalų valdyba. 1990 m. atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, Pataisos reikalų valdyba perorganizuota į Pataisos reikalų departamentą.

Departamentas turi 11 jam pavaldžių įkalinimo įstaigų, kurios vykdo kardomąjį kalinimą (suėmimą) ir laisvės atėmimo bausmę, 5 apygardų probacijos tarnybas, kurių miestų ir rajonų savivaldybių teritorijose, vykdančios probaciją (lygtinai atleistų nuo bausmės ir lygtinai paleistų iš laisvės atėmimo vietų prieš terminą asmenų priežiūrą) ir bausmes,

nesusijusias su laisvės atėmimu, ir Mokymo centrą, kuriame mokomi naujai priimti į tarnybą departamentui pavaldžiose įstaigose darbuotojai.

Pavyzdys: Lukiškių kalėjime beveik visi besimokantieji yra vyrai, ir tik keletas moterų dalyvauja mokymo programose (atkreiptinas dėmesys, kad Lukiškių kalėjimas yra vyrų kalėjimas, o moterys, laukiančios teismo nuosprendžio, čia gyvena laikinai). Kaliniai turi galimybę dalyvauti įvairiuose švietimo lygmenyse. Lukiškių kalėjime, kaip ir kituose Lietuvos kalėjimuose, yra bendrojo lavinimo ir mokymo centras. Visi kaliniai turi galimybę dalyvauti bendrojo lavinimo programose. 2008 m. duomenimis, 22 kaliniai baigė pagrindinio mokymo programą, 13 kalinių įgijo vidurinį išsilavinimą. Taip pat galima studijuoti pagal aukštojo mokslo programą. Pasak apklausos, Vilniaus pedagoginis universitetas įgyvendino Europos Sąjungos struktūrinių fondų remiamą kalinių resocializacijos programą. Pagal šią programą 5 asmenys studijavo aukštąjį mokslą. 20 asmenų, nuteistų iki gyvos galvos, buvo įtraukti į bendrojo lavinimo vidurinio išsilavinimo programas.

Nuteistų ir įkalintų asmenų ir nepilnamečių skaičius

Nuteistieji (iš viso pagal teismo sankcijas už nusikalstamas veikas):	Įkalinti asmenys
- 2015 – 17, 273 asmenys; - 2014 – 20,358 asmenys; - 2013 – 19,530 asmenų; - 2012 – 18,425 asmenys; - 2011 – 15,424 asmenys.	- 2014 – 8,634 asmenys; - 2013 – 9,509 asmenys; - 2012 – 9,868 asmenys; - 2011 – 9,526 asmenys.
Nuteistieji nepilnamečiai (iš viso pagal teismo sankcijas už nusikalstamas veikas)	Įkalinti nepilnamečiai:
- 2015 – 964 asmenys; - 2014 – 1 103 asmenys; - 2013 – 1059 asmenys; - 2012 – 943 asmenys; - 2011 – 1098 asmenys.	- 2015 – 85 asmenys (84 vaikinai); - 2014 – 84 asmenys (81 vaikinai); - 2013 – 89 asmenys (87 vaikinai); - 2012 – 112 asmenys (105 vaikinai); - 2011 – 130 asmenys (125 vaikinai).

Tyrimai rodo, kad delinkventinis elgesys pasireiškė kartu su kitais rizikos veiksniais:

- Fiziologiniai veiksniai: sveikatos problemos, sergantys tėvai, alkoholio vartojimas;
- Ekonominiai veiksniai: bedarbiai tėvai, šeimos pajamos žemiau skurdo ribos, daugiavaikė šeima;
- Socialiniai ir kultūriniai veiksniai: silpna intelektualinė ir kultūrinė stimuliacija, žemas tėvų išsilavinimo lygis, smurtas šeimoje, pozityvių elgesio modelių vertinančių darbą stoka, pagarbos kitiems ir socialinių normų laikymosi, sąžiningumo stoka;
- Edukaciniai veiksniai: prieštaringi tėvų santykiai, fizinės bausmės, santykiai be emocinio įsitraukimo, trūksta tėvystės įgūdžių, pasitenkinimo mokykla ir pasitikėjimo stoka.

Pagrindinės nepilnamečių problemos

Žemas pradinis išsilavinimas. Svarbiausia nepilnamečių problema yra nusikalstamumas, toliau - narkotikų vartojimas ir žalingi įpročiai (rūkymas ir piktnaudžiavimas alkoholiu). Toliau seka užimtumo neturėjimas, asmeninės savybės, neigiama draugų įtaka, socialinės ir ekonominės problemos, šeimos problemos, problemos ugdymo įstaigose ar išsilavinimo

stoka. Gyventojų apklausos rezultatų analizė parodė, kad atsakymai skiriasi pagal išsilavinimą ir geografinę padėtį. Nusikalstamumo problemą dažniau išsakė žemesnio išsilavinimo asmenys, gyvenantys mažesniuose miestuose ir kaime; vyresnio amžiaus respondentai, turintys vidurinį ir žemesnį išsilavinimą, dažniau paminėjo kenksmingų įpročių sklaidą, tuo tarpu Vilniaus gyventojai ir ir asmenys, turintys aukštąjį išsilavinimą, kaip pagrindinę problemą įvardija narkotikų vartojimą.

Iš kalėjimo išėję asmenys susiduria su įvairiomis kliūtimis. Kai kurios iš jų atsirado dar iki patenkant į kalėjimą, pavyzdžiui, nedarbas, piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis, žema savigarba, antisocialūs santykiai kt.

Tačiau kitos kliūtys kyla iš kalėjimo patirties. Kaliniai gali mažai kontroliuoti savo kasdienį gyvenimą, todėl išėjus iš kalėjimo jiems gali būti sunku daryti pasirinkimus ir priimti teisingus sprendimus. Be to, kalėjimas neretai susiaurina turėtą paramos tinklą, padedantį integruotis į visuomenę. Švietimas įkalinimo įstaigose nėra aukšto lygio, profesinis mokymas, siekiant padėti kaliniams įgyti įgūdžių, reikalingų veiklai visuomenėje, tik pradeda pasiekti savo tikslų. Kitos programos:

- Prievartinis gydymas dėl narkotinių medžiagų vartojimo (stacionarus ir ambulatorinis) kalėjimuose ir bendruomenėse.
- Pereinamojo laikotarpio būstas, siekiant suteikti buvusiems kaliniams struktūruotą gyvenimo aplinką, kai jie grįžta į visuomenę.
- Finansinė parama, padedanti nusikaltėliams iš karto po paleidimo organizuoti pagrindinius reikmenis, tokius kaip apgyvendinimas, drabužiai ir maistas.

3.2. Mokytojai. Įdarbinimas, atstovavimas, specialus mokymas, kokybės užtikrinimas.

Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147 straipsnio 3 dalį, Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymo 10 straipsnio 1 dalį ir Lietuvos Respublikos apskrities valdymo įstatymo 7 skyriaus 1 dalį regiono savivaldybė yra atsakinga už bendrojo lavinimo įstaigų steigimą, reorganizavimą ir likvidavimą Pataisos įstaigų mokyklose. Švietimo įstaigos įdarbina mokytojus.

Kiekvienais metais Kalėjimų departamento mokymo centre vyksta įvadiniai kursai. Šie privalomi kursai skirti naujai įdarbintiems pareigūnams. Įvadinių kursų tikslas - parengti probacijos pareigūnus, siekiant efektyviai atlikti savo funkcijas ir profesionaliai pritaikyti įgytas teises, socialines ir psichologines žinias kasdienėje veikloje. Šių kursų metu pareigūnai susipažįsta su Europos standartais ir valstybiniais teisės aktais, reglamentuojančiais bausmių vykdymą, tobulina atitinkamų teisės aktų praktinius įgūdžius. Taip pat būsimi darbuotojai įgyja socialinių ir psichologinių žinių, būtinų bandant išspręsti nuteistųjų lygtinai problemas. Pasibaigus kursams, testo metu vertinamas teorinių žinių ir praktinių įgūdžių lygis. Įvadinių kursų trukmė - 106 akademinės valandos. Karininkai kelia kvalifikaciją tiek mokymo centre, tiek kitose profesinio tobulinimo įstaigose. Kvalifikacija atnaujinama atsižvelgiant į pareigūnų poreikius tam, kad užpildytų spragas tam tikrose srityse. Labiausiai paplitusios profesionalios sferos, kurias siekiama atnaujinti: darbas su priklausomybėmis, motyvuojant jaunuolius keisti savo gyvenimo būdą, dirbti su dokumentais ir kitais svarbiais klausimais.

Pataisos namai kas ketvirtį pateikia ataskaitas Kalėjimų departamentui apie savo darbą su nuteistais asmenimis ir nuorodas į darbo rezultatus. Apibendrinus gautą medžiagą,

pateikiamos pastabos ir pasiūlymai dėl veiklos tobulinimo. Ataskaitos apie darbą su nuteistaisiais yra viešos ir lengvai prieinamos (galima rasti Kalėjimų departamento ir Lietuvos nusikalstamumo prevencijos centro interneto svetainėse).

Pradinių ir vidurinių mokyklų mokytojai kalėjimų ugdymo sistemoje dalyvauja pagal ilgalaikes sutartis. Jie yra kaip konsultantai ir palengvina mokymosi procesą. Dauguma mokytojų yra vyrai. Apklausa atskleidė, kad tai yra tam tikra „pozityvi diskriminacija“, siekiant apsaugoti moteris, nes visi kaliniai yra vyrai. Kalėjime dirbantys mokytojai įsidarbina asmeninio draugų tinklo, internetinės darbo paieškos arba bendradarbiaavimo su Vilniaus pedagoginiu universitetu dėka. Terapines grupes veda savanoriai, išskyrus psichologus, kurie dirba pagal darbo sutartį. Jei įgyvendinamas koks nors projektas, žmonės samdomi laikinai tam projektui. Kunigas savanoriškai atvyksta į kalėjimą. Lukiškių kalėjimas gana noriai priima savanorius, kurie gali teikti paslaugas ir parodyti savo paslaugų išliekamąją vertę.

Pedagogų ugdymas:

Vidurinių mokyklų pedagogai rengiami Vilniaus universitete, Vilniaus pedagoginiame universitete, Šiaulių pedagoginiame universitete, Vytauto Didžiojo universitete (Kaune) ir Klaipėdos universitete. Ketverių metų programos siūlomos tam tikrose aukštojo mokslo įstaigose. Magistro laipsnis suteikia teisę mokyti gimnazijose ir kolegijose. Priėmimas yra grindžiamas bakalauro laipsniu ir bent vienerių metų mokymo patirtimi. Kai kurios aukštojo mokslo institucijos siūlo studijų programas, tiesiogiai susijusias su pedagogo kvalifikacija, kitur yra vienerių metų kursai siekiant įgyti pedagogo kvalifikaciją po įprastos studijų programos užbaigimo.

Per mokslo metus pedagogai 5 dienas skiria savo įgūdžių tobulinimui. Kiekvienoje savivaldybėje yra mokytojų rengimo centras, kuriame mokytojai gali tobulinti savo kvalifikaciją. Šias paslaugas taip pat teikia įvairios privačios įstaigos.

Veikia mokytojų atestavimo sistema. Mokytojų vertinimo nuostatai nurodo keturias mokytojų kvalifikacijos kategorijas: mokytojas, vyresnysis mokytojas, mokytojas metodininkas ir mokytojas-ekspertas.

3.3 Infrastruktūra. Pedagoginės veiklos organizavimas.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147 straipsnyje nurodyta, kad pataisos įstaigos nepilnamečius nusikaltėlius privalo mokyti iki 16 metų (Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas). Vyresnių nei 16 metų nuteistųjų mokymas vyksta parašius prašymą raštu. Bendrojo lavinimo mokyklos tipai: pradinė, pagrindinė ir vidurinė mokykla.

Pagal Lietuvos Respublikos Baudžiamąjį kodeksą Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 10 straipsnio 1 dalį ir Lietuvos Respublikos apygardos 7 skirsnio 1 dalies 147 straipsnio 3 dalį regioninė savivaldybė yra atsakinga už bendrojo lavinimo įstaigų steigimą, reorganizavimą ir likvidavimą Pataisos įstaigų mokyklose.

Mokyklos steigimas prasideda Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos ir Švietimo ministerijos raštišku sutikimu. Mokykla gali būti įkurta kaip juridinis asmuo arba kaip vidurinės mokyklos filialas. Pataisos įstaigos (išskyrus nepilnamečių pataisos namų mokyklą) steigiamos, kai yra bent 80 nuteistųjų, išreiškusių norą mokytis. Nepilnamečių

pataisos namuose mokykla steigiama, kai yra mažiausiai 80 nepilnamečių nusikaltėlių iki 16 metų, nebaidusių pradinės mokyklos. Mokykla visiems kaliniams užtikrina lygias galimybes mokytis. Visi nuteistieji (išskyrus nepilnamečių pataisos namuose) studijuoja savanoriškai. Mokiniai nemokamai naudoja vadovėlius.

Visi asmenys turi galimybę augti, mokytis ir plėsti savo akiratį. Tik esant teisinėms situacijoms pataisos namų įstaigoje nuteistajam skiriamos specialios mokymosi sąlygos - pagal nustatytas vidaus procedūras ir režimo taisykles.

3.4 Mokymo ir mokymosi priemonės

Lietuvoje nepilnamečių justicijos sistemoje mokymo medžiaga tokia pati kaip ir valstybinėse ugdymo įstaigose. Mokymo medžiaga atspindi mokymo programą.

Kalėjimuose yra bibliotekos, tačiau knygos paprastai yra labai senos. Vadovėlius ir mokymo medžiagą duoda mokytojai.

II. PROCESAS

3.4. Nacionalinė mokymo programa nepilnamečių justicijoje. Adaptavimas, lankstumas, vystymasis.

Lietuvoje nepilnamečių justicijos srityje mokymo programa tokia pati, kaip ir nacionalinė mokymo programa. Lankstumas priklauso nuo mokytojų sugebėjimo ir noro mokymo programą pritaikyti besimokančių asmenų situacijai.

3.5. Metodologija ir mokymas. Adaptavimas, specifiškumas, metodai.

Dažniausiai naudojami metodai - paskaitos ir individualus darbas (individualios konsultacijos). Šie metodai nėra skirti nepilnamečių teisingumo ugdymui. Jų pritaikymas priklauso nuo institucijos ir individualių mokytojų (pasirinktos metodikos priklauso nuo institucijos reikalavimų ir besimokančiųjų konteksto).

Lukiškių kalėjimo mokytojai naudoja konstrukcinius metodus: aktyvų mokymąsi, kritinio mąstymo metodus ir diskusijas. Visuose kalėjimuose Lietuvoje, taip pat Lukiškių kalėjime, yra mokymo centras arba mokymo kursai, kad visi kaliniai galėtų mokytis pagal pagrindinio ir vidurinio lavinimo programas. Kalėjimuose aukštojo mokslo atžvilgiu situacija skiriasi: galimybę įgyti aukštąjį išsilavinimą teikia tik keletas kalėjimo įstaigų. Yra galimybės (išankstinės sąlygos) kalėjimų ugdymo plėtrai, bet kartais trūksta "žinojimo kaip" ir "žinojimo ką", kad būtų galima plėtoti ar keisti.

3.6. Bilingvinis ir daugiakalbis mokymas nepilnamečių justicijos sistemoje. Mažumos ir imigrantai

Nėra.

3.7. Mokymo veiklos organizavimas. Struktūra, klasės ir grupės.

Kaliniai mokosi pagal Lietuvos pagrindinio ir vidurinio lavinimo programas, išskyrus fizinį išsilavinimą ir technologijas, kurios pagal galimybes integruojamos į kitus dalykus. Joms nėra specialių ar pritaikytų programų. Taip pat yra kvalifikacijos kėlimo programos. Kaliniai mokosi savarankiškai, o mokytojai ar dėstytojai yra patarėjai, kurie padeda mokytis. Kai kaliniai mokosi dirbti su kompiuteriu, jie sėdi specialiai įrengtoje kompiuterių klasėje. Ten jie mokomi, kaip naudotis kompiuteriais, tačiau neleidžiama naudotis internetu. Kiekvienas išėjimas iš kalėjimo kameros į kitas patalpas yra griežtai reglamentuojamas įstatymo, todėl kaliniai negali naudotis internetu. Tyrėjos nuomone, prieiga prie interneto leistų turėti kompiuterio ekraną kiekvienoje kalėjimo kameroje, mokytojas ar dėstytojas galėtų susisiekti skype programa ir pateikti užduotis nuotolinio mokymosi platformoje. Kalbant apie galimybes pasirinkti vieną ar kitą studijų programą arba teisę nuspręsti, studijuoti, ar ne, vadovybės ir mokytojų nuomonės nesutampa. Pasirenkant studijuoti (ar ne), įtakos turi du veiksniai: motyvacijos stoka ir griežtos kalėjimo ar valstybinės nuostatos, dėl kurių sunkiau mokytis.

3.8. Mokymo laikas, trukmė, tvarkaraščiai

Viskas priklauso nuo situacijos.

Lukiškių kalėjime dauguma mokosi savarankiškai, tik keletą valandų per savaitę vyksta individualios konsultacijos su mokytojais ar dėstytojais, kurie atvyksta pas nuteistuosius į kameras. Išimtys yra darbo kompiuteriu mokymai ir meno terapijos kursai, vykstantys specialiai pritaikytose patalpose. Egzaminai taip pat vyksta pagal vyriausybės nustatytas egzaminų organizavimo taisykles - kaliniai eina į administracijos patalpas. Kaliniams nėra specialiai pritaikytų ir akredituotų mokymo programų. Jie mokosi pagal bendrąsias pradinio, vidurinio ir aukštojo mokslo programas.

Nėra strategijų skatinančių kalinius įsitraukti į ugdymą. Kalinių klausama apie jų mokymosi lūkesčius ir motyvaciją mokytis. Taip pat yra kalinių, kurie demonstruoja aukštus akademinis pasiekimus. Galbūt tai susiję, kad jie didžiąją laiko dalį gali praleisti mokydami. Mokymasis taip pat gali padėti išbūti laiką, kai esi uždarytas. Dauguma nuteistųjų yra paleidžiami, todėl pagrindinis dėmesys turėtų būti skiriamas besikeičiančioms vertybių sistemoms, naudojant mokymo programas, kurios suteikia galimybes ugdyti profesinius gebėjimus. Šie profesiniai įgūdžiai padėtų jiems integruotis į visuomenę, rasti darbą ir kurti šeimą. Todėl didelį dėmesį reikia skirti kalinių mokymosi motyvacijai stiprinti.

Kiekviena institucija teikia 3 pagrindines standartizuotas ir 5-18 kitų socialinės reabilitacijos programas. Pagrindinės programos (nuteistų asmenų adaptacija ir integracija į visuomenę) sudaro pagrindinę individualaus korekcijos plano dalį, kuriame numatoma, kaip kiekvienas kalinys dalyvaus reabilitacijos programoje, atsižvelgiant į asmenines savybes, išsilavinimą ir mokymąsi, nusikaltimo pobūdį ir įkalinimo laiką.

III REZULTATAI

3.8 Pirminis besimokančiųjų įvertinimas

Egzaminai vyksta pagal vyriausybės nustatytas egzaminų organizavimo taisykles - kaliniai eina į administracijos patalpas ir ten laiko egzaminus. Kaliniams nėra specialiai pritaikytų ir akredituotų mokymo programų.

3.9 Švietimo įrašai ir jų sinchronizavimas nepilnamečių justicijos ir nacionalinio švietimo sistemose

Besimokančiojo prašoma pateikti mokymosi įrašus iš ankstesnės mokyklos. Visi įrašai saugomi nacionalinėje švietimo įrašų sistemoje.

3.10 Mokymosi proceso tęstinumas išėjus iš justicijos sistemos

Išėję iš nepilnamečių justicijos, besimokantieji grįžta į bendrą švietimo sistemą. Jiems padeda savivaldybių socialiniai darbuotojai.

Kalinių raštingumas nustatomas tuo pačiu metodu kaip ir asmenų, norinčių pradėti ar tęsti mokslus. Kadangi mokymasis vyksta pagal valstybinę bendrojo lavinimo programą, nereikia pritaikyti mokymo programų tik kaliniams. Kai kalinys sugrįžta į laisvę, jis turi tapti piliečiu, turinčiu tokias pačias teises ir galimybes kaip ir žmonės be baudžiamosios praeities. Atlikę bausmę turėtų būti laikomi lygiateisiais visuomenės nariais. Buvę kaliniai taip pat turėtų priimti visuomenėje taikomas taisykles ir jų laikytis. Lietuvoje šiandien vyrauja neigiamas požiūris į kalinius.

Lukiškių kalėjime suaugusiųjų švietimo plėtrai būdingos kelios kliūtys: finansavimas, didelė kalinių kaita, neigiama visuomenės nuostata ir priegios prie interneto trūkumas. Dėl didelės kalinių kaitos beveik neįmanoma vykdyti ilgalaikių programų (išskyrus tuos atvejus, kai ilgalaikė programa gali būti įgyvendinta su kaliniais, nuteistais iki gyvos galvos). Neigiamas visuomenės požiūris ir kalinių kaip grupės socialinė atskirtis yra viena iš pagrindinių kliūčių gerinti kalinių mokymosi galimybes. Šią problemą padėtų spresti pozityvesnis visuomenės požiūris į kalinius.

IV IŠVADOS

4.1 Mokymosi pažangos stebėjimas. Nacionalinis mokymosi pasiekimų vertinimas. Mokytojų stebėjimas ir vertinimas.

Nepilnamečių justicijoje nėra stebima besimokančiųjų pažanga ir jų pasiekimų rodikliai. Apibendrinant galima pastebėti, kad mokymasis Lietuvos kalėjimuose dažniausiai priklauso nuo kalinių motyvacijos (tiek vidaus, tiek išorės) ne tik nuo įstaigų, teikiančių kalėjimuose mokymo paslaugas. Kita vertus, kalinių pasirinkimas mokytis priklauso nuo jų požiūrio į mokymąsi ir kalėjimų vidaus nuostatų. Įkalintieji iki gyvos galvos yra labiau motyvuoti mokytis palyginti su kaliniais, kurių laisvė apribota laikinai. Galima daryti prielaidą, kad kalinių motyvaciją mokytis skatina galimybės gauti nuolaidas kalėjimo metu, įgyti žinių ir

mokytis, kad vėliau galėtų išvykti į užsienį. Motyvaciją taip pat sustiprina nuolatinės mentorystės programos ir kompetentingi bei motyvuoti specialistai. Taip pat galima pastebėti, kad kalinių motyvacija mokytis priklauso nuo asmeninių savybių, taip pat nuo padaryto nusikaltimo masto ir laipsnio. Respondentai vieningai sutiko, kad daug dėmesio skiriama kalinių švietimui. Taip pat buvo pabrėžta, kad kalinių išsilavinimo sėkmė ir rezultatai priklauso nuo švietimo teikėjų asmeninės motyvacijos.

Nepaisant kalėjimo strateginių pastangų suteikti išsilavinimą, galimybės ir sąlygos kalinių švietimui yra ribojamos kitais teisės aktais. Aukščiausias kalėjimo saugumo lygis riboja švietimo galimybes. Kalėjimuose švietimo programų sėkmingam įgyvendinimui turi didelės įtakos "žmogiškasis veiksnys". Išėję į laisvę kaliniai gali sėkmingai tęsti mokslą bet kurioje mokymo įstaigoje. Aukštosiose mokyklose kaliniams beveik nėra galimybių įsiregistruoti į studijų programas, išskyrus keletą retų atvejų. Dėl galimybių nebuvimo kaliniams aukštasis mokslas beveik nėra prieinamas. Planuojama įgyvendinti nuotolinio mokymo programas, tačiau kaliniai negali naudotis internetinėmis mokymosi platformomis. Yra neišspręstų žmogiškųjų išteklių klausimų. Mokytojams nėra lengvatų, paskatinimų ar premijų. Savanorystė yra skatinama, tačiau institucijai trūksta savanoriško darbo organizavimo gebėjimų. Institucija priimtų mokytojus iš kitų šalių užsienio kalbų mokymo programoms, tačiau nėra galimybės sudaryti tinkamų darbo sąlygų. Taip pat yra tokių kliūčių, kaip finansavimas, kalinių "migracija", neigiamas visuomenės požiūris ir interneto prieigos trūkumas. Kalbant apie kalinių resocializaciją, buvo nemažai programų, tačiau projektai yra riboti laike ir paprastai nėra tęstinumo. Dėl finansavimo trūkumo kalinių mokymo kokybė taip pat yra žema.

Pabaiga, iššūkiai

Kalėjime nepilnamečiai yra ypač pažeidžiami. Nepilnamečiai kaliniai pasižymi aukštu recidyvizmo laipsniu (nors visoje Europoje tyrimai, kuriuose daugiausia dėmesio skiriama atkryčių prevencijai, yra neišsamūs), nepatenkintu nepasitenkinimo nustatymo poreikiu ir fragmentuota mokymosi istorija. Nepilnamečiai kaliniai palyginus su suaugusiaisiais dažnai turi papildomų ugdymosi poreikių, reikalavimų ir teisių. Nacionalinis požiūris į vaikų įkalinimą skiriasi nuo nustatyto baudžiamosios atsakomybės amžiaus. ES šalyse baudžiamosios atsakomybės amžius svyruoja nuo 8 metų Škotijoje iki 16 metų Portugalijoje. Kai kuriose Europos šalyse (pvz., Italijoje) nepilnamečiai neįtraukiami į kalėjimų populiacijos statistiką. Kitose šalyse už nepilnamečius atsakingos specialiai paskirtos institucijos, o ne nacionalinės kalėjimo tarnybos (pavyzdžiui, jaunimo teisingumo taryba Anglijoje ir Velse). Tai reiškia, kad kalėjimuose nepilnamečių ugdymas yra nenuoseklus ir dažnai sunku juos įtraukti į mokymosi procesą. Todėl nepilnamečiams yra sudėtinga gauti išsilavinimą. Kai kuriose šalyse mokymasis yra privalomas, kol baigs mokyklą, tačiau nustatyta, kad daugelis kriminalinėje justicijoje esančių nepilnamečių jau iki tol mokėsi su pertraukomis ar metė mokslus, todėl kalėjime jie sunkiai adaptuojasi tęsti mokslus. Jų ankstesnis mokyklos nelankymas dažnai atspindi tam tikrus mokymosi gebėjimų požymius (pvz., nenustatytus mokymosi sunkumus) arba jų supratimą apie įdarbinimo galimybes (patarimų apie karjeros galimybes stoka). Kita vertus,

tiems, kurie sėkmingai baigė mokslus iki įkalinimo, dažnai sunku tęsti aukštojo mokslo studijas. Nustatyta, kad tik 3-5 proc. Europos kalinių įgyja aukštąjį išsilavinimą. Aukštasis mokslas kaliniams yra sunkiau prieinamas lyginant su pradiniu ir viduriniu lavinimu, nes daugelyje šalių kalėjimuose daugiausia dėmesio skiriama pagrindinių įgūdžių mokymui. Kalėjimuose dažnai nepakankamai pasirengta spręsti šiuos klausimus. Šiuolaikinė žiniasklaida (pvz., internetas, televizija ar radijas) dažniausiai yra nepasiekiamo, taip didėja atskirtis nuo bendraamžių. Mokymosi metodai dažnai yra tradiciniai, o ne kombinuoto ar inkliuzinio mokymosi derinys, kuris labiau atitinka nepilnamečių amžiaus grupės mokymosi stilių. Kalėjime nepilnamečių ugdyme didelio pasisekimo sulaukė menų pagrindu taikytos programos.

Atsižvelgiant į tai, EIGEP projekto metu gauta patirtis bus įtraukta į Europos diskusijas, bus informuoti jaunimo politikos atstovai. Kad šis projektas būtų naudingas Europai, manome, kad yra būtina ne tik bandyti vykdyti projektą keliose valstybėse narėse ir kurti daugiašalę partnerystę (kaip yra šiuo atveju), bet pažvelgti plačiau, kad būtų galima rasti platesnę problemą, projekto veiksmų ir rezultatų svarbą Europoje. Tai atitinka Europos politikoms rūpimas temas: vaikui palanki justicija, mokytojų rengimo profesionalumas, mokymosi visiems, ypač nepalankioje situacijoje esančioms tikslinėms grupėms užtikrinimas. Taip pat dėl mobilumo už EIGEP partnerystę svarbesnis nepilnamečių justicijos mokytojų profesionalaus rengimo klausimas:

- mokytojų Europoje ir studentų, planuojančių tapti mokytojais, mobilumas,
- nepilnamečių nusikaltėlių mobilumas, kur turėtų būti sprendžiamos tokios temos:
 - kaliniai užsienyje,
 - šeimos, kurių vaikai buvo nepilnamečių justicijoje, emigracija,
 - nepilnamečiai, išvykę į užsienį ir prisijungę prie radikalių, ekstremalių grupuočių ar gaujų judėjimo, kurie per pastaruosius metus išaugo Europoje.

Visi šie klausimai nėra vienos šalies ar tam tikros šalies grupės klausimai, tačiau jie kelia susirūpinimą Europai, todėl jie turi būti nagrinėjami. Kaip aprašyta "Europos kalėjimų mokymo ir mokymosi apžvalgoje", akivaizdu, kad nėra vieno modelio, kurį būtų galima taikyti ugdymui kalėjimuose visose Europos šalyse, modeliai gali skirtis priklausomai nuo atitinkamos šalies konteksto, kalinių profilio ir institucinės infrastruktūros. Nepaisant to, atsižvelgiant į įvairovę, reikia aiškių atsakomybių ir proceso ypatumų, padedančių veiksmingam bendradarbiavimui ir bendravimui. Nors nusikaltėlių mokymasis vyksta kalėjime, o už kalėjimus yra atsakingos teisingumo institucijos, "švietimui" platesne prasme vadovauja už švietimą ir mokymą atsakingoms valdžios institucijoms, todėl labai svarbus bendradarbiavimas, siekiant išsiaiškinti, ko siekia kiekviena pusė. Įvairiais švietimo ir mokymo aspektais kalėjimuose daugelyje šalių rūpinasi įvairios suinteresuotos pusės, vis dėlto, daugelyje šalių pagrindinis vaidmuo tenka Teisingumo ir Švietimo ministerijoms. Jungtinių Tautų standartinės minimalaus elgesio su kaliniais taisyklės pabrėžia, kad svarbu įtraukti švietimą ir mokymą kalėjimuose į nacionalines švietimo sistemas, kad išėję į laisvę kaliniai galėtų toliau mokytis. Tai pakartota Europos Tarybos rekomendacijose dėl Švietimo kalėjimuose ir Europos kalėjimų taisyklių. Taigi, Švietimo ministerija bei kitos atitinkamos švietimo ir mokymo sektoriaus institucijos nėra prisiėmusios atsakomybės už mokymą ir lavinimą kalėjimuose, todėl svarbu užtikrinti, kad mokymas kalėjimuose nebūtų vertinamas kaip atskira bendrojo lavinimo ar mokymo dalis. Pagal Europos politikos darbotvarkę, švietimas nepilnamečių justicijoje daugiausiai nustatomas atsižvelgiant į įstatymą ir

teisingumą. Tačiau, kaip aprašyta šio projekto pasiūlyme, tikrovė yra labai sudėtinga, nes įtakojama keletas skirtingų sistemų: gerovės, švietimo, visuomenės sveikatos. Nė viena iš šių sričių nekreipia dėmesio į nepilnamečių švietimo temą - temą, kuri slysta per pirštus dėl dabartinio gaujų konteksto, radikalizmo proceso ir jaunimo dalyvavimo ekstremaliose grupuotėse.

Mūsų kontekste svarbios šios Europos švietimo politikos gairės:

Europos Komisijos 2001 m. paskelbtas "Mokymosi visą gyvenimą" memorandumas pripažino mokymosi visą gyvenimą svarbą visiems Europos piliečiams. Ši idėja dar labiau sustiprinta pažangioje "Europa 2020" strategijoje ir strateginėje "Švietimo ir mokymo 2020" programoje. Ši visa apimanti strategija pripažįsta visą gyvenimą trunkančio mokymosi ir įgūdžių ugdymo vaidmenį, kuris yra pagrindinis atsakas į dabartinę ekonomikos krizę ir platesnę Europos Sąjungos ekonominę ir socialinę strategiją. Vienas pagrindinių strategijos "Europa 2020" tikslų - sumažinti mokyklos nebaigusių asmenų skaičių ir, kaip rodo ši ataskaita, tokie jaunuoliai linkę įsitraukti į nusikalstamumą. Švietimo ir mokymo 2020 strateginiai tikslai kartu su „Kopenhagos procesu“ dėl glaudesnio Europos bendradarbiavimo profesiniame mokyme ir Briugės komunikatas teigia, kad švietimas ir mokymas atlieka svarbų vaidmenį sprendžiant ES ekonominius ir socialinius iššūkius. 2012 m. lapkričio mėn. komunikate "Švietimo persvarstymas" pabrėžiama, kaip svarbu, kad švietimas ir mokymas padėtų Europos ekonomikai. Komunikate nagrinėjami klausimai, susiję su XX a. reikalingų įgūdžių ugdymu, skatinančiu atvirą ir lankstų mokymąsi, skatinant viešųjų ir privačių institucijų bendradarbiavimą. Strategijoje valstybės narės raginamos stiprinti švietimo sistemos ir darbo rinkos sąsajas. Švietimo ir mokymo sistemų kompetencijos tobulinimas aktualus ir švietimo bei mokymo kalėjimuose srityje, siekiant užtikrinti, kad kaliniai įgytų šiuolaikinėje visuomenėje reikalingų įgūdžių. Kalbant apie svarbiausių įgūdžių ugdymą, 2012 m. ataskaitoje pabrėžtama, kad didelė dalis europiečių (maždaug 25 proc. suaugusiųjų) yra menkai išsilavinę, nepaisant to, kad beveik visi dalyvavo formaliame mokyme. Pabrėžiama, kad šie asmenys dažniau patenka į nepalankią padėtį, susiduria su socialinėmis problemomis arba pažeidžia įstatymus bei patenka į kalėjimą. Europos lygmeniu yra aiškus įsipareigojimas užtikrinti, kad visi Europos piliečiai įgytų pagrindines kompetencijas, reikalingas norint įsidarbinti, tapti socialiais ir pilietiškais europiečiais. Europos visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų pagrindų programoje nustatyti pagrindiniai gebėjimai, pvz., gimtoji kalba, užsienio kalbos, matematika, gamtos mokslas ir skaitmeninės kompetencijos. Be to, ji apima ir kitas platesnes kompetencijas, tokias kaip gebėjimas mokytis, socialinė ir pilietinė kompetencija, iniciatyvumas, verslumas, kultūrinis supratimas ir saviraiškos. Valstybės narės skatinamos naudoti pagrindų programą, kad būtų kuriamos pagrindinių gebėjimų ugdymas, kaip mokymosi visą gyvenimą strategijos dalis.

Europos nepilnamečių justicijos svarbūs klausimai:

Seminaro "ChildONEurope" nepilnamečių justicijos bylos“ metu ES lygmeniu buvo derinamos konkrečios teisinės priemonės, duomenų rinkimo tiek pirminiu FRA, tiek antriniu Komisijos lygmeniu ypatumai, taip pat dedamos pastangos skatinti vaikams palankų teisingumą bei galimybes keistis gerąja patirtimi bendradarbiaujant su tarptautiniais partneriais, tokiais kaip Europos Taryba. Visa tai padėtų užtikrinti, kad vaikų sąveika su teisingumo sistema nebūtų tokia nemaloni ar kankinanti. Svarbi dalis - vaikams palankios justicijos kūrimo mokymai. Svarbu juose apimti ne vien tik teisinius aspektus, bet ir vaikų psichologijos ir komunikacijos

elementus, atkreipti dėmesį į reintegracijos procesą. Pekino taisyklių 24.1 straipsnis yra susijęs ne tik su vaikų priežiūra. Reikiama pagalba nepilnamečiams turi būti teikiama "visais proceso etapais". Pagrindinis principas "reintegracija yra procesas, o ne vieno - dviejų specialistų įgaliojimų galutinis rezultatas". Būtent todėl reikia nuoseklumo, tęstinumo ir ilgalaikio įsipareigojimo.

UNODC ir UNICEF parengtame "Nepilnamečių justicijos rodiklių matavimo vadove" nurodoma, kad specializuotuose mokymuose personalui turi būti integruotos temos apie vaikus. 2014 m. Europos komisijos Teisingumo generalinio direktorato pateiktoje ataskaitoje "Vaikų dalyvavimo baudžiamosios teisės procedūrose 28-se Europos Sąjungos valstybėse apžvalga" aiškiai teigiama, kad dažniausiai mokymai apie vaikus palankią teisinę sistemą skirti teisėjams, ypač nepilnamečių teismuose dirbantiems specialistams. Kai kuriose šalyse yra šie mokymai yra policijos ir prokuratūros darbuotojams. Advokatams nėra. Mūsų atlikto tyrimo duomenimis galime pridurti, kad kalėjimų darbuotojams retai egzistuoja reikalavimas praeiti privalomus mokymus apie vaikus justicijoje.

Taigi, atsižvelgiant į aptartas problemas, specialistams, dirbantiems su vaikais, esančiais nepilnamečių justicijoje, yra labai svarbūs mokymai. Raginame į tai atkreipti dėmesį tiek švietimo, tiek teisingumo specialistus: teisingumo sistemoje svarbūs politiniai veiksmai, o švietimo sistemoje pagrindinis dėmesys turėtų būti skiriamas turinio vystymui.

Naudota literatūra:

Capacity Development in Education Planning and Management: Learning from Successes and Failures (IIEP). <http://www.iiep.unesco.org/capacity-development/capacity-development-strategies/range-of-studies/capdev-in-educational-planning-management.html>

Center for Juvenile Justice Reform, *Addressing the Unmet Educational Needs of Children and Youth in the Juvenile Justice and Child Welfare Systems*, 2010

Carvalho, M. (2014). *Alternatives to Custody for Young Offenders - National Report on Juvenile Justice Trends: PORTUGAL*. National Report, “Alternatives to Custody for Young Offenders: Developing Intensive and Remand Fostering Programmes” Project.

Conselho Nacional de Educação (2014). *Estado da Educação 2014*. Lisboa: CNE.

Data Quality Assessment Framework (DQAF) for Education Statistics.
http://www.uis.unesco.org/ev.php?ID=5738_201&ID2=DO_TOPIC

European Commission (2015). *Education and Training Monitor 2015 – Portugal*. Publications Office of the European Union.

European Commission Communication on a Special Place for Children in EU External Action, COM (2008) 55 final,

Eurydice (2016). *Description of National Education Systems – Portugal*. European Commission. Retrieved from

<https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Portugal:Overview>

Eurobarometer Qualitative study on the Rights of the Child, October 2010

Franco, R. C. (2015). *Diagnóstico das ONG em Portugal*. Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian.

Instituto Nacional de Estatística & CASES – Cooperativa António Sérgio para a Economia Social (2013). *Conta Satélite da Economia Social 2010*. Edição de 2013. Lisboa: Instituto Nacional de Estatística.

Indicators for Educational Planning: Practical Guide.

<http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001034/103407e.pdf>

Information Tools for the Preparation and Monitoring of Education Plans.

<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001323/132306e.pdf>

Maduro, J. (2013). A justiça de menores portuguesa na viragem do século XXI: uma expressão da cultura do controlo? *e-cadernos ces* [Online], 20 | 2013. Available at <http://eces.revues.org/1646>

Ministério da Educação e Ciência (2015). *O Papel Estratégico dos Fundos Comunitários na Educação e Formação em Portugal*. PO CH - Programa Operacional Capital Humano, Portugal 2020.

OECD (2015a). *Education at a Glance 2015: OECD Indicators*. OECD Publishing. Available at <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2015-en>

OECD (2015b). “Portugal”, in *Education Policy Outlook 2015: Making Reforms Happen*, OECD Publishing, Paris. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264225442-30-en>

OECD (2014). *Education Policy Country Profiles – PORTUGAL*. OECD Publishing. Available at https://www.oecd.org/education/EDUCATION%20POLICY%20OUTLOOK_PORTUGAL_EN.pdf

OECD. 2010. OECD Reviews of Vocational Education and Training - Learning for Jobs. <http://www.oecd.org/education/highereducationandadultlearning/learningforjobs.htm>

PORDATA (2016). *Alunos matriculados: total e por nível de ensino – Portugal. Quantos estudantes frequentam o ensino pré-escolar, básico, secundário ou superior?* Retrieved from <http://www.pordata.pt/Portugal/Alunos+matriculados+total+e+por+n%C3%ADvel+de+ensino-1002>

Subrahmanian, R. 2007. *Gender in Primary and Secondary Education: a Handbook for Policymakers and other Stakeholders*. London, Commonwealth Secretariat.

Tavares, M. (2014). Contribuições para a História do sindicalismo docente, em Portugal: dos Grupos de Estudo, à afirmação e crise do movimento sindical docente. *Arquivos Analíticos de Políticas Educativas*, 22 (37).

United Nations Decade of Education for Sustainable Development International Implementation Scheme. www.unescobkk.org/education/education-for-sustainable-development/un-decade-of-esd/international-implementation-scheme

UNESCO. 2010. EFA Global Monitoring Report 2010: Reaching the marginalized, UNESCO, Paris. <http://www.unesco.org/new/en/education/themes/leading-the-international-agenda/efareport/reports/2010-marginalization/>

UNESCO Standards and Norms in Education. http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=51850&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

United Nations. 1999. Article 13: The right to education (General Comments). Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/ae1a0b126d068e868025683c003c8b3b?OpenDocument>

UIS. 2012. International Standard Classification of Education ISCED 2011. UIS. Montreal. <http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/2011-international-standard-classification-education-isced-2012-en.pdf>

UNESCO. 2009. GENIA Toolkit for Promoting Gender Equality in Education, UNESCO, Bangkok. <http://www.unescobkk.org/education/gender/resources/genia-toolkit/>

UNESCO. Literacy and Lifelong Learning website. <http://www.unescobkk.org/education/literacy-and-lifelong-learning/about-literacy-andlifelong-learning/>

World Bank. Systems Approach for Better Education Results (SABER). <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTEDUCATION/0,,contentMDK:22770531~menuPK:282391~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:282386~isCURL:Y,00.html>

World Bank. 2005. *Expanding Opportunities and Building Competencies for Young People: A New Agenda for Secondary Education*. Washington, D.C., World Bank